

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง ความพร้อมในการดำรงชีวิตภายนอกเรือนจำของผู้ต้องขังเรือนจำจังหวัดนนทบุรีก่อนได้รับการปลดปล่อย ได้ทำการศึกษาเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

1. แนวคิด ทฤษฎีการลงโทษผู้กระทำผิดกฎหมายอาญา
2. แนวคิด ทฤษฎีและวิธีเตรียมการปลดปล่อย
3. แนวคิด ทฤษฎีและองค์ประกอบของความพร้อม
4. แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้ ทักษะ และการปรับตัว
5. ลักษณะของผู้ต้องขัง
6. Prisonization
7. การเตรียมความพร้อมของผู้ต้องขัง
8. โครงการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อย
9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
10. กรอบแนวคิด

แนวคิด ทฤษฎีการลงโทษผู้กระทำผิดกฎหมายอาญา

ความหมายการลงโทษ

ได้มีผู้ให้ความหมายของคำว่า “การลงโทษ” (Punishment) ไว้มากมายด้วยกัน แต่ในที่นี้ผู้ศึกษาจะขอนำมาประกอบการศึกษา ดังนี้

ประเสริฐ เมฆมณี (2522, น. 53) กล่าวสรุปว่า การลงโทษ หมายถึง การใช้มาตรการบังคับทางกฎหมายโดยรัฐ ลงโทษผู้กระทำความผิด ให้ได้รับความเจ็บปวด หรือส่งผลร้ายอื่นให้แก่ผู้ถูกลงโทษ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายแห่งการลงโทษไว้อย่างแจ่มแจ้งแน่นอน

สุพจน์ สุโรจน์ (2539, น. 141) สรุป การลงโทษเป็นการก่อให้เกิดความทุกข์ทรมานแก่บุคคลผู้ฝ่าฝืนกฎหมายอาญา และการกระทำดังกล่าวนั้นกระทำโดยรัฐ

สรุป ความหมายการลงโทษข้างต้นว่า การกระทำต่อบุคคลผู้ฝ่าฝืนกฎหมายอาญาคือการลงโทษซึ่งผลของการลงโทษทำให้เกิดความเจ็บปวดหรือทุกข์ทรมานตามรูปแบบและวิธีการที่กำหนดไว้

ทฤษฎีการลงโทษ

การลงโทษผู้กระทำความผิดตามกฎหมายอาญามีที่มาจากทฤษฎีการลงโทษหลายทฤษฎีด้วยกันซึ่งได้สรุปไว้มีอยู่ 4 ทฤษฎีด้วยกัน ดังนี้

1. ทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้แค้นให้แก่สังคม

การลงโทษผู้กระทำความผิดเพื่อการแก้แค้นมีมาแต่โบราณ ถ้าใครถูกทำร้าย ก็จะถูกแก้แค้นอย่างสาสม การตอบแทนแก้แค้นเป็นเรื่องเฉพาะตัว บางทีการตอบแทนแก้แค้นอาจจะมีรุนแรงและร้ายกาจยิ่งกว่าความเสียหายที่ได้รับต่อมารัฐได้เข้ามาทำการแก้แค้นต่อผู้กระทำความผิดแทนบุคคล เพราะการแก้แค้นของบุคคลได้ส่งผลกระทบต่อส่วนรวม จึงต้องควบคุมการลงโทษให้กระทำภายใต้กรอบของกฎหมาย เช่น ประมวลกฎหมายของพระเจ้าอัมมูราบี ใช้ระบบตาต่อตา ฟันต่อฟัน (an eye for an eye, and a tooth for a tooth)

2. ทฤษฎีการลงโทษเพื่อป้องกันอาชญากรรม

การลงโทษเพื่อป้องกันอาชญากรรมตามทฤษฎีนี้ เป็นแนวความคิดของนักอาชญาวิทยาสำนักคลาสสิก (classical school) เชื่อว่าการป้องกันสังคมให้ปราศจากอาชญากรรมอย่างถาวรด้วยการลงโทษประหารชีวิต ส่วนการป้องกันสังคมแบบชั่วคราวด้วยการจำคุกหรือกักขังอาชญากร เพื่อไม่ให้อาชญากรมีโอกาสกระทำความผิดในชุมชนเป็นการชั่วคราวตลอดระยะเวลาที่ถูกจำคุก ซึ่ง เบ็นแทม (Bentham อ้างถึงใน วิมล ฉวีวงศ์พงษ์เดช, 2545, น. 12) ได้ให้ความสนใจทฤษฎีการลงโทษเพื่อป้องกันอาชญากรรมและได้กล่าวว่า วัตถุประสงค์ขั้นสุดท้ายของทฤษฎีนี้คือสวัสดิภาพของสังคม ซึ่งการใช้วิธีการลงโทษเป็นสิ่งไม่ดี แต่ก็เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อสังคม โดยมีส่วนช่วยป้องกันอาชญากรรมใหม่ ๆ มิให้เกิดขึ้นมารบกวนความสงบสุขของสังคม อย่างไรก็ตามการลงโทษด้วยวิธีประหารชีวิตควรยกเลิกเสีย เพราะความเจ็บปวดด้วยวิธีนี้มีอาจจะยับยั้งการเกิดอาชญากรรมได้ ในประเทศอังกฤษ สมัยที่ยังมีการลงโทษประหารชีวิตด้วยการแขวนคอในที่สาธารณะ ความรู้สึกของผู้ที่ไปชมการแขวนคอเหมือนกับไปดูการละเล่น ไม่มีใครเกรงกลัวหรือตกใจเลย ขณะที่แขวนคอผู้ต้องโทษกำลังถึงขั้นสุดยอด นักล้วงกระเป๋าก็ฉวยโอกาสล้วงกระเป๋าสวมที่มัวตะลึงชมการแขวนคอนั้น ดังนั้นการลงโทษประหารชีวิตเพื่อจะยับยั้งอาชญากรรมในสังคมโดยมิให้ประชาชนเขาเป็นเหยื่ออย่าง ก็มิได้ทำให้ประชาชนเกิดความเกรงกลัวการลงโทษประหารชีวิตตามที่คาดหมายไว้

ลิซท์ (Liszt อ้างถึงใน วิมล ฉวีวงศ์พงษ์เดช, 2545, น. 12) เป็นนักกฎหมายมีชื่อเสียงท่านหนึ่งที่มีความเห็นสอดคล้องกับเบ็นแทมเกี่ยวกับการลงโทษประหารชีวิตไม่จำเป็นต้องผ่านการป้องกันสังคมให้ปราศจากอาชญากรรม ประการแรก จะต้องพัฒนาและส่งเสริมสนับสนุนแก่

คนอ่อนแอให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ประการที่สองให้แยกผู้ไม่เหมาะสมหรืออาชญากรไว้ในสถานที่ที่ไม่สามารถทำอันตรายสังคมได้ สำหรับ ชัตเตอร์แลนด์ กล่าวว่า การใช้กฎหมายอาญาน่าจะมีผลดีต่อการควบคุมพฤติกรรมของสังคม แม้ว่าการลงโทษรุนแรงบางคดีจะมีผลเพียงเล็กน้อยต่อการป้องกันอาชญากร ถ้าจะให้ประสบผลสำเร็จในการป้องกันอาชญากรรมก็ต้องลงโทษตามกฎหมายอาญาอย่างรวดเร็วและแน่นอนอย่างเสมอภาคด้วย

3. ทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด

การแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดเป็นความคิดของนักคิดชาวอังกฤษซึ่งให้ความสำคัญแก่การปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดเป็นรายบุคคล แต่ความคิดนี้ยังไม่เข้าในหลักวิทยาศาสตร์ต่อมา นักอาชญาวิทยาชาวอิตาลีมีความคิดว่าการลงโทษผู้กระทำผิดกฎหมายอาญาควรจะให้เหมาะสมกับอาชญากรแต่ละรายโดยคำนึงถึงบุคลิกภาพของผู้กระทำผิด เช่น เด็ก ผู้ใหญ่ ผู้หญิง มิควรจะถูกลงโทษรุนแรงในสถานเดียวกันในความผิดลักษณะเดียวกัน

ความคิดในการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดได้พัฒนาเรื่อยมา จนได้มีการนำมาใช้ปฏิบัติแก่ผู้กระทำผิดในเรือนจำและชุมชน การแก้ไขฟื้นฟูในเรือนจำได้ใช้เทคนิคต่าง ๆ เพื่อให้ผู้กระทำผิดกลับตนเป็นคนดีโดยให้การศึกษา การฝึกวิชาชีพ การอบรมทางศีลธรรมและศาสนา การบำบัดทางแพทย์ การให้การสงเคราะห์ในด้านต่าง ๆ แก่ผู้กระทำผิดทั้งแบบรายบุคคลและเป็นรายกลุ่มบุคคล ส่วนการใช้ชุมชนก็ได้พัฒนามาเป็นการคุมประพฤติ การพักการลงโทษ เป็นต้น ความคิดเรื่องนี้เป็นเรื่องยุ่งยากเพราะจะต้องศึกษาพฤติกรรมของผู้กระทำผิดมาจากสาเหตุต่าง ๆ และอะไรคือสาเหตุ สิ่งสำคัญคือ จะนำมาตรการใดมาใช้กับผู้กระทำผิดเพื่อการบำบัดรักษา เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้กระทำผิดให้เขาได้รับความสุข มีสุขภาพดี และมีความพอใจต่อการบำบัดด้วย รวมทั้งมีผลต่อการป้องกันสังคมให้ปลอดภัยจากอาชญากรรมด้วย

4. ทฤษฎีการลงโทษที่มีจุดมุ่งหมาย

กรับ (Stanly E. Grupp อ้างถึงใน วิมล ฉวีวงศ์พงษ์เดช, 2545, น. 13) ได้นำเสนอทฤษฎีที่มีจุดมุ่งหมายรวม (Inclusive Theory) ว่า ทฤษฎีการลงโทษควรมีจุดมุ่งหมายหลาย ๆ อย่าง ได้แก่ การตอบแทนแก้แค้นให้แก่สังคม การป้องกันอาชญากรรม การแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิด ล้วนเป็นจุดมุ่งหมายของโครงการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดในสังคมปัจจุบัน

การลงโทษจะต้องกระทำในลักษณะส่งผลให้ผู้กระทำผิดสามารถปรับตัวเข้าสู่สังคมได้ ขณะเดียวกันก็ได้ลงโทษหรือปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดอย่างเพียงพอเหมาะสมแก่โทษด้วย ทั้งหมดนี้จะเข้าลักษณะการแก้ไขฟื้นฟูการป้องกันอาชญากรรม และการแก้แค้นให้สังคม นับว่าการลงโทษแบบนี้เป็นเรื่องของศิลปะอาศัยความละเอียดอ่อน

ทฤษฎีนี้มีหลายจุดมุ่งหมาย การลงโทษผู้กระทำผิดจะต้องระลึกรั้งถึงการผสมผสานกันในเรื่องการป้องกัน การแก้ไขฟื้นฟู และการแก้แค้นให้แก่สังคม รวมถึงเรื่องศาลและเรื่องผู้กระทำผิดไม่เพียงพอ ควรครอบคลุมไปถึงสาธารณชนและสังคมด้วย นอกจากนี้การลงโทษไม่ควรมีกฎตายตัว แม้ว่าทฤษฎีปรากฏอยู่ก็ตามแต่ควรจะทำอย่างมีศิลปะ

แนวคิด ทฤษฎีและวิธีเตรียมการปลดปล่อย

แนวคิดเกี่ยวกับเตรียมการปลดปล่อย

การเตรียมการปลดปล่อย (Pre-release) เป็นแนวทางการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังด้วยวิธีการแก้ไขฟื้นฟูจิตใจให้กลับตนเป็นพลเมืองดีและสามารถปรับสภาพชีวิตกลับคืนสู่ชีวิตปกติในสังคมภายนอกได้ ซึ่งมีที่มาจากแนวคิดสำคัญ ๆ 4 ประการ คือ (เพลินใจ แต่เกษม, 2540, น. 311-313)

1. ปรัชญาการลงโทษแก้แค้นเปลี่ยนเป็นการแก้ไข

สมัยโบราณการลงโทษผู้กระทำผิดเพื่อตอบแทนแก่ผู้กระทำผิดให้สาสมกับความผิดที่ทำไว้ การลงโทษลักษณะนี้เป็นการแก้แค้นต่อมาแนวความคิดนี้ได้พัฒนาเรื่อยมาพบว่า การลงโทษด้วยการแก้แค้นไม่สามารถป้องกันสังคมได้ ผู้กระทำผิดไม่อาจจะกลับตนเป็นพลเมืองดีได้ ตรงกันข้ามกลายเป็นคนมีพฤติกรรมและนิสัยเลวกว่าเดิม จึงเปลี่ยนวิธีการจำคุกแบบแก้แค้นมาเป็นวิธีการแก้ไขฟื้นฟูด้วยการปฏิบัติในรูปแบบต่าง ๆ แก่ผู้ต้องขังในเรือนจำ เช่น การฝึกอาชีพ การศึกษาระดับมัธยมศึกษาและธรรมศึกษา และการสังคมสงเคราะห์ รวมทั้งเตรียมการปลดปล่อยด้วย

2. การป้องกันสังคมจากอาชญากรรม

ผู้พ้นโทษจำนวนไม่น้อยต้องหวนกลับไปกระทำความผิดซ้ำอีก (recidivism) เพราะปรับตัวเข้ากับสังคมไม่ได้ ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีการเตรียมการปลดปล่อย และมีหน่วยงานที่คอยให้ความช่วยเหลือ แก้ปัญหาให้กับผู้กระทำผิดหลังปล่อยตัวให้สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข แนวทางการแก้ปัญหาแบบนี้ (กันเนอร์ ไคเซอร์ อ่างถึงโน เพลินใจ แต่เกษม, 2540, น. 64-65) มีความเห็นเกี่ยวกับการเตรียมการปลดปล่อยก่อนและหลังพ้นโทษว่า เป็นการป้องกันตรงประเด็นและสามารถป้องกันสังคมจากอาชญากรรมได้ โดยผู้กระทำไม่หวนไปกระทำผิดซ้ำ สังคมก็ไม่ได้รับความเดือดร้อน

3. การสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ต้องขัง

แนวคิดเกี่ยวกับการเตรียมปลดปล่อยเกิดขึ้นเพื่อสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ต้องขังโดยเปรียบเทียบผู้ต้องขังเป็นผู้ป่วย ระหว่างถูกคุมขังก็ต้องการเฝ้าระวังรักษาเพื่อให้ร่างกายและจิตใจฟื้นกลับคืนสู่สภาพปกติสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข เมื่อพ้นโทษ การให้ความสงเคราะห์ผู้ต้องขังเป็นสิ่งจำเป็นและเป็นเรื่องมนุษยธรรมด้วย ต้องตระเตรียมแผนการปลดปล่อยอย่างเป็นขั้นตอนให้เกิดประสิทธิภาพในการดำเนินงาน และผู้ต้องขังได้รับความพอใจด้วย

4. กำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง

จากข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง กับข้อเสนอแนะในเรื่องที่เกี่ยวข้องขององค์การสหประชาชาติ ข้อ 60 2. ได้บัญญัติหลักการนี้ไว้แน่ชัดว่า

ก่อนครบกำหนดโทษ ก็ใครที่จะให้ดำเนินการเป็นขั้น ๆ ตามจำเป็น เพื่อให้เป็นที่มั่นใจว่าผู้ต้องขังมีความเคยชินกับการก้าวไปสู่ การใช้ชีวิตในสังคมโดยลำดับ ความมุ่งหวังนี้จะบรรลุผลก็อยู่ที่วิธีการก่อนปล่อยซึ่งจัดขึ้น ณ ทักษะสถานนั้น ๆ หรือการปล่อยระหว่างพิจารณา โดยให้มีการควบคุมประพฤติบางอย่างซึ่งมิใช่เป็นการมอบหมายให้เป็นภาระของตำรวจ แต่จะต้องรวมถึงการสังคมสงเคราะห์ที่มีประสิทธิภาพด้วย

ด้วยเหตุนี้เรือนจำต้องปฏิบัติต่อผู้ต้องขังตามข้อกำหนดนี้ในเรื่องการเตรียมปลดปล่อย เป็นสำคัญ

รูปแบบและวิธีเตรียมการปลดปล่อย

การปลดปล่อยผู้ต้องขังเป็นกระบวนการปฏิบัติที่ซับซ้อนและสำคัญมาก กล่าวคือผู้ต้องขังที่ถูกควบคุมตัวอยู่ในเรือนจำเป็นเวลานาน จนมีความรู้สึกเคยชินกับการใช้ชีวิตในเรือนจำ และไม่ทราบความเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอก ถ้าได้รับการปล่อยตัวออกไป อาจประสบปัญหาการปรับตัวกับสภาพชีวิตภายนอกที่เป็นอิสระ ย่อมจะเกิดความรู้สึกขัดแย้งในใจจากการดูหมิ่นจากสังคมภายนอก ถูกกีดกันไม่ได้งานทำเพราะสังคมไม่ยอมรับ ด้วยแรงผลักดันเหล่านี้ย่อมส่งผลให้ผู้ต้องขังหวนกลับไปกระทำผิดซ้ำ ก่อความเดือดร้อนให้กับสังคมอีก เพื่อให้เกิดผลดีแก่การปลดปล่อยและป้องกันอาชญากรรมให้กับสังคม จำเป็นต้องมีการตระเตรียมแผนการปลดปล่อย โดยกำหนดรูปแบบและวิธีเตรียมการปลดปล่อย ดังนี้ (ประเสริฐ เมฆมณี, 2522, น. 220-222)

รูปแบบแก้ไขพฤติกรรมผู้ต้องขัง

เป็นวิธีปฏิบัติต่อผู้ต้องขังโดยการสงเคราะห์เป็นรายบุคคล ผู้ต้องขังแต่ละคนจะประสบปัญหาความเดือดร้อนแตกต่างกัน ปัญหาของผู้ต้องขังแต่ละคนมีลักษณะเฉพาะตัว แม้จะเป็นปัญหาเรื่องเดียวกัน จึงจำเป็นต้องศึกษาและแก้ไขปรุงแต่งจิตใจผู้ต้องขังแต่ละคนให้สอดคล้องกับลักษณะพฤติกรรมและบุคลิกของผู้ต้องขังนั้น ๆ เป็นราย ๆ ไป โดยคำนึงถึงปัจจัยที่สำคัญ ดังนี้

1. การพิจารณาแบบอย่าง ค่านิยมพื้นฐานของผู้ต้องขังทั้งในลักษณะที่ดีและเลว ตั้งเป็นข้อสมมติฐานเพื่อเป็นประโยชน์สำหรับการทำนายและวางแผนการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในด้านการปรุงแต่งแก้ไข การรักษาวินัย เป็นต้น และใช้พิจารณาแยกผู้ต้องขังที่มีความประพฤติไม่เหมาะสมออกห่างจากผู้ต้องขังที่ปฏิบัติอยู่ในกรอบวินัยของเรือนจำ

2. การวินิจฉัยพฤติกรรมของผู้ต้องขัง การเชื่อว่าอาชญากรรมเหมือนโรคภัยชนิดหนึ่งสามารถบำบัดได้ ถ้าได้ตรวจวิเคราะห์ประวัติผู้ต้องขังรวบรวมเป็นข้อมูลนำมาพิจารณาสาเหตุแห่งการกระทำผิด และวางแผนปฏิบัติต่อผู้ต้องขังซึ่งสามารถกำหนดได้หลายรูปแบบ เช่น การฟื้นฟูแก้ไข ข้อบกพร่องของผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล การใช้กลุ่มบำบัด หรือจิตบำบัดรายบุคคล และการจูงใจให้ผู้ต้องขังประพฤติตนดี เป็นต้น

3. ปัจจัยพื้นฐานที่เกื้อกูลให้การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังสอดคล้องกับผลของการวิเคราะห์ปัญหาผู้ต้องขัง ดังนี้

3.1 วิเคราะห์ลักษณะ ข้อบกพร่องส่วนตัวของผู้ต้องขัง และแยกแยะปัญหาสภาพแวดล้อมทั่วไปอันเป็นสาเหตุแห่งการกระทำผิดโดยกระบวนการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง

3.2 วิเคราะห์จิตลักษณะของผู้ต้องขัง และความชำนาญที่มีอยู่เดิมเพื่อประกอบการกำหนดโครงการปฏิบัติ ให้สอดคล้องกับความต้องการ ความจำเป็นและความถนัดในการศึกษาและฝึกอาชีพที่จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ต้องขัง เมื่อพ้นโทษ

3.3 วิเคราะห์เรื่องราวภูมิหลังของผู้ต้องขัง ต้องเป็นข้อมูลที่เชื่อถือได้ถูกต้อง

3.4 กำหนดแผนการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล และแยกกลุ่มผู้ต้องขังออกเป็นกลุ่มเล็ก ๆ เพื่อประโยชน์ต่อการให้การศึกษอบรม และควบคุมสอดส่องโดยใกล้ชิด

รูปแบบฟื้นฟูแก้ไขผู้ต้องขัง

รูปแบบการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังนี้มุ่งส่งเสริมให้ผู้ต้องขังตระหนักและสำนึกในความผิดด้วยตนเอง และพัฒนาทัศนคติ ค่านิยมของผู้ต้องขังให้สอดคล้องกับความประพฤติที่ยอมรับเชื่อถือในสังคมส่วนรวม โดยอาศัยกระบวนการปฏิบัติที่สำคัญ ดังนี้

1. การพัฒนาการศึกษา เรือนจำจะต้องจัดให้ผู้ต้องขังทุกคนได้ศึกษาต่อเท่าที่ผู้ต้องขังสามารถจะรับประโยชน์จากการศึกษาได้ การจัดการศึกษาแก่ผู้ต้องขังในเรือนจำเพื่อพัฒนาผู้ต้องขังโดยมีเป้าหมาย ดังนี้

1.1 เพื่อส่งเสริมให้ผู้ต้องขังที่อ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ ให้มีความรู้สามารถอ่านออกเขียนได้

1.2 เพื่อพัฒนาทัศนคติที่ดีในการดำรงชีวิตของผู้ต้องขังให้เหมือนดังพลเมืองดีทั่วไป ด้วยการมุ่งเน้นให้มีความรู้การรักษานามย หน้าที่พลเมืองดี เป็นต้น

1.3 เพื่อส่งเสริมให้ผู้ต้องขังรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และเรียนรู้ถึงสภาพความเป็นไปของโลกปัจจุบัน

1.4 เพื่อใช้กระบวนการเรียนรู้ส่งเสริมให้ผู้ต้องขังมีวัฒนธรรม และจริยธรรมที่ดีงาม

1.5 เพื่อส่งเสริมให้ผู้ต้องขังมีความใส่ใจในอันที่จะศึกษาเพิ่มพูนความรู้ต่อเนื่องอยู่เสมอ

2. การอบรมด้านฝีมือวิชาชีพ การใช้แรงงานผู้ต้องขังหรือการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังเป็นกระบวนการปฏิบัติที่จะช่วยให้ผู้ต้องขังขจัดความเกียจคร้าน จิตไม่พึงชาน และได้ความรู้ด้านอาชีพอีกด้วย การฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังมีเป้าหมายและความจำเป็น ดังนี้

2.1 เพื่อเป็นการลงโทษ การใช้แรงงานผู้ต้องขังเป็นส่วนหนึ่งของการลงโทษซึ่งนิยมใช้กันมาแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน

2.2 เพื่อปลูกฝังนิสัยรักการทำงาน การใช้ผู้ต้องขังทำงานอยู่ภายใต้การควบคุมหรือฝึกฝนอบรมอาชีพในระหว่างถูกควบคุมตัว จนเกิดความเคยชินกับการทำงาน ถือว่าเป็นการเพาะนิสัยการทำงานให้กับผู้ต้องขัง พร้อมทั้งเกิดความตระหนักถึงคุณประโยชน์จากการทำงานนั้น ๆ

2.3 เพื่อประโยชน์ในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังภายหลังพ้นโทษความรู้และประสบการณ์ในการฝึกวิชาชีพที่ผู้ต้องขังได้รับจะช่วยให้ผู้ต้องขังนำไปใช้หาเลี้ยงชีพได้ ภายหลังพ้นโทษ

3. การพัฒนาจิตใจผู้ต้องขัง เป็นกระบวนการปฏิบัติที่มีผลต่อการปรุงแต่งแก้ไขจิตใจผู้ต้องขังโดยตรง ซึ่งต้องมีศิลปะในการอบรมจิตใจผู้ต้องขัง โดยเฉพาะการอบรมก่อนพ้นโทษซึ่งเป็นการเตือนสติผู้ต้องขังให้สำนึกถึงความผิดพลาดแต่หนหลัง มิให้เกิดความผิดพลาดซ้ำได้อีก การพัฒนาจิตใจผู้ต้องขังให้กระทำดี ละเว้นความชั่ว พ้นพญาศีลธรรม และหน้าที่พลเมืองดีแก่ผู้ต้องขังเพื่อช่วยขัดเกลานิสัยจิตใจ ให้รู้สำนึกผิด กลับตนเป็นคนดีของสังคม

การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังโดยมาตรการกึ่งเรือนจำ

เป็นรูปแบบปฏิบัติต่อผู้ต้องขังที่มีความประพฤติดีได้รับโทษในเรือนจำมาแล้วระยะหนึ่งและได้รับการปล่อยตัวออกไปทำงานภายนอกเรือนจำ หรือใช้ชีวิตในชุมชนเพื่อให้ผู้ต้องขังปรับตัวและสามารถจะใช้ชีวิตในสังคมภายนอกเรือนจำได้อย่างปกติ ก่อนพ้นโทษ แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ (เพลินใจ แต่เกษม, 2540, น. 315-317)

1. ผู้ต้องขังออกทำงานนอกเรือนจำก่อนพ้นโทษ (Work release program) แนวความคิดนี้เกิดขึ้นในประเทศยุโรป หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้กำหนดหลักการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังด้วยวิธีคัดเลือกผู้ต้องขังที่มีความประพฤติดี มีความรู้ในงานวิชาชีพสามารถทำงานกับเอกชนได้ และเหลือโทษจำคุกไม่เกิน 6 เดือน ให้ออกไปรับจ้างทำงานกับเอกชนภายนอกเรือนจำได้ และได้ค่าจ้างตอบแทนด้วย ทั้งนี้เพื่อเป็นการทดสอบนิสัยในการทำงาน และการปรับตัวให้เข้ากับการดำรงชีวิตภายนอกเรือนจำ ก่อนครบกำหนดโทษ ตอนกลางวันทำงานนอกเรือนจำ กลางคืนกลับเข้าพักในเรือนจำ หรือบ้านพักสำหรับผู้ต้องขังพวกนี้โดยเฉพาะในรูปแบบบ้านกึ่งวิถี (Halfway house) ปฏิบัติเช่นนี้จะก่อให้เกิดความคุ้นเคยระหว่างผู้ต้องขังกับคนในสังคมภายนอก

ในสหรัฐอเมริกามีการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังตามรูปแบบนี้โดยใช้ศูนย์แก้ไขฟื้นฟูในชุมชน (Community correction center) เป็นสถานที่เตรียมการปลดปล่อยโดยจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่มุ่งเน้นให้ผู้ต้องขังสามารถกลับสู่สังคมได้อย่างปกติ เช่น การให้คำแนะนำเกี่ยวกับการปรับตัว การจัดหางาน การฝึกหัดอาชีพ เป็นต้น ศูนย์แก้ไขฟื้นฟูในชุมชนนี้กำเนิดขึ้นโดยมีหลักการว่า คนที่ต้องโทษจำคุกอยู่รวมกันนาน ๆ นิสัยสันดาน จิตใจอาจเปลี่ยนไปในทางไม่พึงประสงค์ เกิดความกระด้าง เห็นแก่ตัวมีทัศนคติต่อบุคคลหรือสังคมในทางลบ ถ้าพ้นโทษออกไปก็ไม่สามารถปรับตัวเข้ากับสังคมได้ ตรงข้ามกลับนำความเดือดร้อนสู่สังคมอีก จึงได้จัดโครงการเตรียมการปลดปล่อย โครงการนี้จะรับผู้ต้องขังใกล้จะพ้นโทษที่มีคุณสมบัติตามข้อกำหนดให้มาพักอยู่ในชุมชน พร้อมทั้งให้การอบรมช่วยเหลือในการวางแผนชีวิตและให้ความรู้เกี่ยวกับกฎหมาย สังคม และข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องส่วนบุคคล ซึ่งเจ้าหน้าที่คุมประพฤติ และคณะกรรมการจะติดต่อกับผู้ว่าจ้างแรงงานให้กับผู้ต้องขัง หากศาลมีคำสั่งให้ปล่อยตัวผู้ต้องขังก็จะมีงานทำ และไม่ประพฤติดนเป็นภัยสังคม

2. การให้ผู้ต้องขังอยู่ในทัณฑนิคม (Penal colonies) คือสถานที่ที่มีลักษณะคล้ายหมู่บ้านทั่วไป จัดตั้งขึ้นเพื่อให้ผู้ต้องขังที่มีคุณสมบัติตามที่กำหนดไว้ เช่น มีความประพฤติดี ขยัน จำคุกมาแล้วเหลือโทษไม่เกิน 2 ปี เป็นต้น สามารถนำครอบครัวมาอยู่ร่วมกันในทัณฑนิคมได้ พร้อมทั้งทำกินทางการเกษตรและเลี้ยงสัตว์ในที่ดินของทัณฑนิคมนั้นจนกว่าจะพ้นโทษ ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งจะช่วยให้ผู้ต้องขังได้คุ้นเคยกับครอบครัวของตนและสังคมภายนอก ก่อนที่จะออกไปสู่สังคม

อิสระ สำหรับประเทศไทยมีแนวคิดจัดตั้งทัศนนิคมมานานแล้วปรากฏในกฎหมายว่าด้วยทัศนนิคม พ.ศ. 2479 แต่มิได้ปฏิบัติต่อมาปี พ.ศ. 2519 จึงได้เริ่มเตรียมจัดตั้งทัศนนิคมแห่งแรกแล้วเสร็จ เมื่อวันที่ 13 กันยายน 2530 เรียกว่า “ทัศนนิคมคลองไผ่” ปัจจุบันไม่มีนักท่องเที่ยวอยู่ในทัศนนิคม และหยุดดำเนินการแล้ว (อัญชลี คลังสีดา, 2543, น. 29)

การให้ความช่วยเหลือผู้ต้องขังจากทางราชการและเอกชนโดยตรง

การให้ความช่วยเหลือผู้ต้องขังจากทางราชการและเอกชนโดยตรงแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้ (เพลินใจ แต่เกษม, 2540, น. 317-319)

1. การให้ความช่วยเหลือในรูปของเงิน ได้แก่ ค่ารักษาพยาบาล ค่าเล่าเรียนสายสามัญและสายอาชีพ ค่าพาหนะกลับภูมิลำเนาเดิม เงินทุนประกอบอาชีพ และการสงเคราะห์บุตรผู้ต้องขัง เป็นต้น
2. การให้ความช่วยเหลือในรูปของวัสดุสิ่งของ ได้แก่ อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค ที่พักอาศัยชั่วคราว ใบบรรองการศึกษา หรือใบบรรองความสามารถทางวิชาชีพ เป็นต้น
3. การให้ความช่วยเหลือในรูปแบบของการให้บริการ ได้แก่ การให้คำแนะนำ การบำบัดด้านจิตใจ จัดหางานให้ทำ บริการติดต่อญาติพี่น้อง และการช่วยส่งข่าวสารเพื่อขอรับบริการจากหน่วยอื่น เป็นต้น

การให้ความช่วยเหลือผู้ต้องขังจากทางราชการและเอกชนโดยตรง

การให้ความช่วยเหลือผู้ต้องขังจากทางราชการและเอกชนโดยตรงแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้ (เพลินใจ แต่เกษม, 2540, น. 317-319)

1. การให้ความช่วยเหลือในรูปของเงิน ได้แก่ ค่ารักษาพยาบาล ค่าเล่าเรียนสายสามัญและสายอาชีพ ค่าพาหนะกลับภูมิลำเนาเดิม เงินทุนประกอบอาชีพ และการสงเคราะห์บุตรผู้ต้องขัง เป็นต้น
2. การให้ความช่วยเหลือในรูปของวัสดุสิ่งของ ได้แก่ อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค ที่พักอาศัยชั่วคราว ใบบรรองการศึกษา หรือใบบรรองความสามารถทางวิชาชีพ เป็นต้น
3. การให้ความช่วยเหลือในรูปของการให้บริการ ได้แก่ การให้คำแนะนำ การบำบัดด้านจิตใจ จัดหางานให้ทำ บริการติดต่อญาติพี่น้อง และการช่วยส่งข่าวสารเพื่อขอรับบริการจากหน่วยอื่น เป็นต้น

การเตรียมความพร้อมให้ผู้ต้องขังก่อนปลดปล่อยของกรมราชทัณฑ์ไทย

กรมราชทัณฑ์ เป็นหน่วยงานสุดท้ายในกระบวนการยุติธรรม ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมและแก้ไขฟื้นฟูจิตใจของผู้ต้องขัง ตามภารกิจรับผิดชอบงานอยู่ 3 ประการ คือ (กรมราชทัณฑ์, 2539, น. 2-3)

1. ภารกิจด้านการแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยของผู้ต้องขังให้เป็นบุคคลที่สามารถเข้ากับสังคมทั่วไปได้ เมื่อพ้นโทษแล้ว
2. ภารกิจด้านเสริมสร้างสมรรถนะในการบริหารงานราชทัณฑ์อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
3. ภารกิจด้านเสริมสร้างสมรรถนะในการบริหารงานราชทัณฑ์อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

ตามภารกิจดังกล่าวนี้ กรมราชทัณฑ์มีนโยบายให้เรือนจำปฏิบัติต่อผู้ต้องขังด้วยวิธีการปรุงแต่แก้ไขความประพฤติของผู้ต้องขังให้สอดคล้องกับปทัสฐานความประพฤติของสังคม ชุมชน หรือกลับนิสัยเป็นพลเมืองดี ภายหลังพ้นโทษไปแล้ว โดยการพัฒนาทางการศึกษา การพัฒนาจิตใจ และการฟื้นฟูบูรณภาพทางสังคมของผู้ต้องขังอย่างสอดคล้องกับหลักกฎหมาย หลักมนุษยธรรม กรมราชทัณฑ์มีความเชื่อว่า คนพัฒนาได้ถ้าใฝ่ใจศึกษา จึงได้จัดกระบวนการศึกษาที่ประกอบไปด้วยการจัดการเรียนการสอน ทั้งสายวิชาสามัญ วิชาชีพ การอบรมพัฒนาจิตใจ เพื่อเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปรับปรุงแต่งพัฒนาจิตใจผู้ต้องขัง ซึ่งเป็นบุคคลผู้ด้อยโอกาสให้สามารถกลับให้สามารถกลับเข้าสู่สังคมทั่ว ๆ ไป ได้เป็นปกติ โดยประกาศนโยบายว่า มือหนึ่งถือชอล์ก อีกมือหนึ่งถือกระบอง หรือผู้ต้องขังทุกคนต้องอ่านออกเขียนได้ ต้องจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และมัธยมศึกษาปีที่ 3 หรือ ป.9 ซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับ คนที่เรียนมากกลาง ๆ ไม่จบชั้นประโยคหรือมัธยม ต้องเรียนต่อให้จบ และเลือกเรียนวิชาชีพตามที่ตลาดแรงงานต้องการ 1 สาขาวิชาชีพเป็นอย่างน้อยก่อนพ้นโทษ นับว่าจุดประสงค์นี้ตรงกับภารกิจด้านการแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยของผู้ต้องขังให้เป็นบุคคลที่สามารถเข้ากับสังคมทั่วไปได้เมื่อพ้นโทษ จึงได้จัดการศึกษาอบรมทั้งในด้านวิชาสามัญ และธรรมศึกษา ดังนี้ (สำนักพฤตินิสัย, 2540, น. 6-7, 12-24)

1. การเรียนวิชาสามัญ ภายในเรือนจำทุกแห่งมีโรงเรียนผู้ใหญ่ที่เปิดสอนตั้งแต่อ่านหนังสือไม่ออก เขียนหนังสือไม่ได้ ภายใต้โครงการรณรงค์จัดผู้ไม่รู้หนังสือระดับประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยจัดเป็นชั้นเรียน การเรียนแบบทางไกล และเรียนด้วยตนเอง ระดับอุดมศึกษาเป็นการเรียนจากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช นอกจากนี้ยังมีบริการห้องสมุด การรับข้อมูลข่าวสารทางดาวเทียมไทยคม เพื่อช่วยให้การเรียนการสอนมีความหลากหลายมีการศึกษาจากวีดีทัศน์และการฟังวิทยุเสียงตามสายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ทั้งนี้ส่วนหนึ่งได้รับความ

ร่วมมือจากกรมการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งมีนโยบายขยายการศึกษาภาคบังคับให้ครอบคลุมทุกโรงเรียน จึงให้ความช่วยเหลือด้านงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ วิทยากร และหลักสูตร

2. การเรียนระดับอุดมศึกษา จะให้ผู้ต้องขังได้ศึกษา มสธ. โดยเรือนจำจะติดต่อประสานงานกับมสธ. ให้กับผู้ต้องขังที่ประสงค์จะศึกษา พร้อมทั้งจัดหาสถานที่ สำหรับเป็นห้องสมุด ห้องสอบ เป็นการสนับสนุนผู้ต้องขังได้มีโอกาสศึกษาต่อในระดับสูงขึ้นตามกำลังความรู้ ความสามารถ และกำลังทรัพย์ของผู้ต้องขัง โดยไม่บังคับ

3. การศึกษาสายวิชาชีพ จัดให้มีการเรียนการสอนวิชาชีพระยะสั้น ตามหลักสูตรของกรมการศึกษานอกโรงเรียน กรมอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ หลักสูตรของกรมพัฒนาฝีมือแรงงาน กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม และยังมีหลักสูตรวิชาชีพที่ได้รับการสนับสนุนจากเอกชน ได้แก่ การฝึกวิชาชีพช่างไม้ จักสาน ช่างยนต์ ช่างปูน และการเกษตร เป็นต้น การสอนวิชาชีพดังกล่าวให้ผู้ต้องขังได้เลือกเรียนตามความถนัดและความสนใจ และเป็นโอกาสช่วยให้ผู้ต้องขังได้ออกไปฝึกวิชาชีพภายนอกเรือนจำอีกด้วย

4. การฝึกอาชีพให้แก่ผู้ต้องขัง จะต้องเป็นงานที่คงไว้หรือเพิ่มพูนสมรรถภาพของผู้ต้องขังที่จะทำมาหาเลี้ยงชีพโดยสุจริต เมื่อพ้นโทษไปแล้วเท่าที่สามารถทำได้ ผู้ต้องขังควรเลือกงานที่ต้องการทำภายในกรอบวิชาชีพที่เหมาะสมและตามความต้องการของเรือนจำและรักษาระเบียบวินัย นอกจากนี้ งานที่จัดให้ผู้ต้องขังทำจะต้องคำนึงถึงกำหนดโทษ ความแข็งแรงของร่างกาย สติปัญญา อุปนิสัย และฝีมือหรือความรู้ ความชำนาญ อีกทั้งผลในทางเศรษฐกิจ ผลในทางอบรมและสภาพของเรือนจำและทัณฑสถาน

5. การศึกษาสายธรรมศึกษา การอบรมผู้ต้องขังในด้านการฝึกจิตภาวนา เพื่อขัดเกลาจิตใจของผู้ต้องขังให้เกิดการละเว้นชั่ว ทำจิตให้ผ่องใส ตามกระบวนการพัฒนาจิตใจในแนวทางของศาสนาอื่น ๆ ดังนี้

การพัฒนาจิตใจแบ่งออกได้ คือ

1. การอบรมเป็นรายบุคคล คือ การอบรมผู้ต้องขังเฉพาะรายในกรณีที่ผู้ต้องขังมีปัญหาหรือมีประวัติที่น่าสนใจพิเศษ ผู้ต้องขังในคดีอุกฉกรรจ์ ตลอดจนผู้ต้องขังที่มีความประพฤติเลวร้าย หัวดี ก้าวร้าว หรือก่อความวุ่นวายปั่นป่วนในขณะที่ควบคุมขังในเรือนจำ การอบรมพวกนี้ด้วยการสนทนาโดยอนุศาสนาจารย์หรือผู้อบรมที่มีโอกาสใกล้ชิดสามารถสั่งสอน สอบถามความลับต่าง ๆ ได้ ตลอดจนเปิดโอกาสให้ระบายความคับแค้นใจเพื่อคลายทุกข์กังวล และอุปสรรคปัญหาต่าง ๆ ที่เขาเผชิญอยู่ การอบรมทุกครั้งจำเป็นต้องจดบันทึกไว้เป็นข้อมูลใช้ติดตามผล

2. การอบรมเป็นหมู่ตามฐานโทษ คือ การจัดอบรมผู้ต้องขังเป็นกลุ่มตามประเภทของคดี เช่น กลุ่มประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย กลุ่มประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน และกลุ่มเสพยาเสพติด เป็นต้น

3. การอบรมทั่วไป หมายถึง การอบรมผู้ต้องขังรวมทุกประเภท โดยผู้บัญชาการเรือนจำหรือเจ้าพนักงานระดับสูง และอนุศาสนาจารย์เรือนจำสับเปลี่ยนหมุนเวียนกัน บางครั้งก็เชิญวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก เช่น วิทยากรพุทธสมาคม ยุวพุทธิกสมาคม พระธรรมทูต พระธรรมจาริก อาจารย์ นักกฎหมาย และแพทย์ เป็นต้น มาให้ความรู้หลากหลายแก่ผู้ต้องขัง

5. การอบรมผู้ต้องขังชาวต่างชาติที่ไม่ได้นับถือศาสนาพุทธ จัดหาวิทยากรทางศาสนาอบรมเฉพาะหลักธรรมศาสนานั้น ๆ ให้กับผู้ต้องขังที่นับถือศาสนานั้น

6. การอบรมผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ เป็นการอบรมผู้ต้องขังให้ตระหนักในหน้าที่พลเมืองดี การดำรงชีวิตในสังคมด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ประพฤติตนอย่างผู้มีศีล ฯลฯ

การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังด้วยกระบวนการดังกล่าวนี้ จะเป็นแนวทางเตรียมความพร้อมให้ผู้ต้องขังเป็นผู้มีการศึกษา สามารถอ่านออกเขียนได้ หรือมีการศึกษาสูงขึ้น มีความรู้ความชำนาญทางด้านวิชาชีพสามารถทำงานหาเลี้ยงชีพภายนอกได้ ด้านจิตใจก็ได้รับการฝึกพัฒนาจิตใจให้ใฝ่ดี อดทน จิตใจเข้มแข็ง ด้านร่างกายได้ออกกำลังกายให้สุขภาพดี นอกจากนี้ยังได้ตระหนักถึงหน้าที่พลเมืองดี

แนวคิด ทฤษฎีและองค์ประกอบของความพร้อม

ความพร้อม (Readiness)

ความพร้อมเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สนับสนุนบุคคลให้สามารถทำกิจกรรมบางสิ่งบางอย่างต่อไปได้ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับความพร้อมนี้ได้มีผู้ให้ความหมายของความพร้อม ดังนี้

อาทร เยาวปราณี (2520, น. 49) ให้ความหมายของความพร้อมว่า เป็นสภาวะหรือสภาพที่เกิดขึ้นภายในตัวบุคคลแล้วเป็นผลให้กระทำการใดสิ่งหนึ่ง มีแนวโน้มที่จะประสบผลสำเร็จ

พรณี ชูทัย (2522, น. 15) ให้ความหมายว่า ความพร้อมเป็นสภาวะของบุคคลที่จะเรียนรู้สิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างบังเกิดผล ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวุฒิภาวะ การได้รับฝึกฝน การเตรียมตัวและความสนใจหรือแรงจูงใจ

จิตรา วสุวานิช (2528, น. 25-31) ได้ให้ความหมายของความพร้อมว่า คนจะทำอะไรได้ดีหรือไม่จะต้องมีความพร้อม ซึ่งความพร้อมที่เกิดขึ้นจะต้องขึ้นอยู่กับความตื่นตัวทางจิตใจ ความพร้อมทางด้านร่างกาย ด้านอารมณ์และสังคม และความพร้อมด้านทางวุฒิภาวะ

สกินเนอร์ กล่าวว่า ความพร้อมเป็นรากฐานและแนวโน้มของบุคคลที่จะทำงานให้ประสบผลสำเร็จหรือล้มเหลว ย่อมขึ้นอยู่กับความพร้อมและความไม่พร้อม บุคคลที่มีความพร้อมอย่างดีจะทำงานด้วยความราบรื่น และประสบความสำเร็จอย่างน่าพอใจ ส่วนบุคคลที่ไม่พร้อมย่อมเปรียบเสมือนถูกบังคับให้ทำงาน การทำงานนั้นจึงไม่ประสบความสำเร็จ

แมคเคชนี (Mchechnie อ้างถึงใน วิมล ฉวีวงศ์พงษ์เดช, 2545, น. 29) ได้ให้ความหมายของความพร้อมว่า เป็นลักษณะที่ผู้กระทำมีความคล่องตัว กระตือรือร้น ตั้งใจในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้กิจกรรมที่กระทำนั้นบรรลุถึงผลสำเร็จ

ครอนบาช (Cronbach, 1974 อ้างถึงใน เอมอร เสียงใหญ่, 2541, น. 12) ให้ความหมายว่า ความพร้อมหมายถึงสภาพของผู้เรียนพร้อมที่จะแสดงออกได้ทั้งในการใช้ภาษา การสังเกตพื้นฐาน ประสบการณ์เดิม และอื่น ๆ ความพร้อมขึ้นอยู่กับระดับวุฒิภาวะทางกาย ใจ และสติปัญญา

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ความพร้อมหมายถึงสภาวะของบุคคลพร้อมที่จะกระทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง และมีแนวทางที่จะประสบผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ ถ้าได้มีการเตรียมตัวไว้ก่อนเพื่อกิจกรรมนั้น อย่างผู้มีร่างกายและจิตใจเข้มแข็ง มีแรงจูงใจหรือพอใจ มีประสบการณ์ และการได้รับการฝึกอบรมแล้ว

ทฤษฎีความพร้อม (Readiness Theory)

เนตรนิล ศิริภัทร (2535, น. 44-45) ได้อธิบายว่า นักจิตวิทยาได้แบ่งแยกทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความพร้อมออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. Natural Readiness Approach นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้เห็นว่า ความพร้อมเป็นเรื่องของธรรมชาติ โดยทำการทดลองกับเด็กอายุ 2-3 ปี พบว่าเมื่อเด็กมีวุฒิภาวะและมีความพร้อมแล้ว เด็กก็จะทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้โดยไม่ต้องฝึกหัด ความพร้อมของเด็กมิได้ ขึ้นอยู่กับอายุของเด็ก แต่ขึ้นอยู่กับความสามารถและวุฒิภาวะเด็กแต่ละคน นอกจากนี้ นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้ยังให้ความเห็นอีกว่า การที่เด็กจะไปโรงเรียนหรือเด็กจะเรียนรู้อะไรได้นั้น เด็กควรจะมีความพร้อมก่อนโดยเปิดโอกาสให้เด็กได้มีวุฒิภาวะ ได้สัมผัสกับสิ่งแวดล้อมและเรียนรู้ประสบการณ์ด้วยตนเองด้วยวิธีการของเขาเสียก่อน จะเป็นผลทำให้การเรียนรู้ของเด็กมีประสิทธิภาพ เพราะเด็กที่วุฒิภาวะก็จะเริ่มต้นเรียนด้วยความมั่นใจและสามารถเรียนได้อย่างรวดเร็วในระยะเวลาอันสั้นโดยไม่ประสบกับความล้มเหลวอีกด้วย

2. Guided-experience Approach นักจิตวิทยากลุ่มนี้เชื่อว่า ความพร้อมสามารถเร่งให้เกิดขึ้นได้ด้วยการจัดประสบการณ์ให้ เพราะเขาเชื่อว่า การรอให้เด็กมีความพร้อมเป็นการเสียเวลา แต่การช่วยให้เด็กพร้อมก็จะทำให้เด็กเรียนรู้ได้เร็วขึ้นและมีประสิทธิภาพ

เฮนรี เคลย์ ลินด์แกรนด์ (อ้างถึงใน วิมล ฉวีวงศ์พงษ์เดช, 2545, น. 30) ได้เสนอแนวคิด ทฤษฎีของความพร้อมว่าความพร้อมในการเข้าไปศึกษาในโรงเรียน นักเรียนต้องมีความพร้อมที่จะเรียนวิชาต่าง ๆ เช่น นักเรียนที่จะเรียนวิชาเรขาคณิตต้องเรียนวิชาพีชคณิตมาก่อน หรือจะเรียนวิชาประวัติศาสตร์ตอนกลางก็ต้องเรียนวิชาประวัติศาสตร์โบราณก่อน นักจิตวิทยามีความคิดเห็นว่าความพร้อมเป็นเรื่องของปรากฏการณ์สลับซับซ้อนมาก ความพร้อมมิใช่เป็นเรื่องของปรากฏการณ์ที่มีอยู่ในโรงเรียนเท่านั้น ต้องรวมถึงเรื่องของการมีเจตคติที่มีศีลธรรม มีความชอบธรรมและรับผิดชอบ มีสติปัญญา มีความสามารถและมีสุขภาพจิตที่ดีด้วย ซึ่งองค์ประกอบความพร้อมดังกล่าวนี้เป็นปัจจัยสำคัญของนักเรียนที่จะต้องมีเพื่อจะได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ

องค์ประกอบของความพร้อม

กมลรัตน์ หล้าสูงวงศ์ (2524, น. 229-230) ได้แยกองค์ประกอบที่ทำให้เกิดความพร้อมไว้ ดังนี้

1. วุฒิภาวะ (Maturity) หมายถึง การเจริญเติบโตทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ เซาว์ปัญญาและอารมณ์
2. ประสบการณ์เดิม และความรู้เดิม (Experience) ผู้ที่มีประสบการณ์เดิมมากเท่าไร ย่อมมีแนวโน้มที่จะเรียนรู้ได้ดีกว่าผู้ที่มีประสบการณ์น้อย
3. การจัดบทเรียนของผู้สอน ถ้าจัดบทเรียนโดยถือความสามารถของผู้เรียนเป็นหลัก จะทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ดีกว่า และควรถือเอาเนื้อหาวิชาเป็นหลัก
4. การสอนของผู้สอน ควรคำนึงถึงความพร้อมของผู้เรียน โดยค่อย ๆ สอนตามความสามารถของผู้เรียนมากกว่าการเร่งสอนเพื่อให้จบเนื้อหาหลักสูตรโดยเร็วจนผู้เรียนตามไม่ทันการเรียนก็เกิดขึ้นยาก

พรณี ช. เจนจิต (2538, น. 34) กล่าวถึงองค์ประกอบของความพร้อมไว้ 3 ประการ คือ

1. วุฒิภาวะ
2. การได้รับการอบรมและเตรียมตัว
3. ความสนใจหรือแรงจูงใจ

วนิดา วิระกุล (2534, น. 17) กล่าวว่า ความพร้อมจะเกิดขึ้นได้ย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ คือ

1. วุฒิภาวะ
2. ประสบการณ์ทางสังคม
3. ความสนใจ
4. แรงจูงใจ
5. ความกระตือรือร้น

ดาว์นิง และ แทคเรย์ (Downing and Thackrey 1971 อ้างถึงใน วิมล ฉวีวงศ์พงษ์ เดช, 2545, น. 31) ได้แบ่งองค์ประกอบความพร้อมไว้ 4 กลุ่ม คือ

1. องค์ประกอบทางกาย (Physical Factors) ได้แก่ การบรรลุนิติภาวะด้านร่างกายทั่วไป
2. องค์ประกอบทางสติปัญญา (Intellectual Factors) ได้แก่ ความพร้อมด้านสติปัญญา โดยทั่วไป ความสามารถในการรับรู้ (Perception) และความสามารถในการคิดอย่างมีเหตุผล
3. องค์ประกอบด้านอารมณ์ แรงจูงใจและบุคลิกภาพ (Emotion Factors and Motivation Personality Factors) ได้แก่ ความมั่นคงทางด้านอารมณ์และความต้องการที่จะเรียนรู้
4. องค์ประกอบทางด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Factor) ได้แก่ ประสบการณ์ทางสังคม

แก็ง เชื่อว่าองค์ประกอบที่สำคัญจะทำให้เกิดความพร้อม ได้แก่ ความสนใจหรือความใส่ใจ แรงจูงใจและสภาพของการพัฒนา

กู๊ด (Good) ได้แบ่งองค์ประกอบของความพร้อมไว้ 3 ประการคือ

1. วุฒิภาวะ
2. ประสบการณ์
3. อารมณ์ของผู้เรียน

กล่าวโดยสรุปคือ องค์ประกอบของความพร้อม ได้แก่

1. ความพร้อมทางด้านร่างกาย ควรพิจารณาถึงความคล่องแคล่ว ว่องไว และอวัยวะที่จะช่วยให้เกิดการปฏิบัติได้ดี
2. ความพร้อมทางสติปัญญา ได้แก่ ความสามารถในการรับรู้ และความสามารถในการคิดอย่างมีเหตุผล
3. ความพร้อมทางด้านจิตใจ ได้แก่ ความสนใจหรือแรงจูงใจ ความกระตือรือร้น
4. ความพร้อมทางด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การได้รับการอบรมและเตรียมตัว ประสบการณ์ทางสังคม

การวิจัยครั้งนี้ได้พิจารณาความหมาย ทฤษฎีและองค์ประกอบของความพร้อมข้างต้น ได้เลือกให้ความพร้อม คือ สภาวะของบุคคลที่จะกระทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งมีแนวทางที่จะประสบผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ ถ้าได้มีการเตรียมตัวไว้ก่อนสำหรับกิจกรรมนั้นอย่างผู้มีร่างกายและจิตใจเข้มแข็ง มีแรงจูงใจหรือพอใจ มีประสบการณ์และได้รับการฝึกอบรมแล้ว โดยอ้างอิงทฤษฎีความพร้อม (Readiness Approach) ของกลุ่มนักจิตวิทยา Guided-experience กล่าวว่า ความพร้อมสามารถเร่งให้เกิดขึ้นได้ด้วย การจัดประสบการณ์ให้ ซึ่งจะทำให้เรียนรู้ได้เร็วขึ้นและมีประสิทธิภาพ สำหรับองค์ประกอบของความพร้อม ได้แก่ ความพร้อมทางด้านร่างกาย ทางสติปัญญา ด้านจิตใจและด้านสิ่งแวดล้อม ดังนั้นความพร้อมในการดำรงชีวิตภายนอกของผู้ต้องขัง ก่อนได้รับการปลดปล่อย หมายถึง สภาวะของผู้ต้องขังที่จะออกไปดำรงชีวิตภายนอกได้อย่างมีแนวโน้มว่าจะหาเลี้ยงชีพตน หรือครอบครัวได้อย่างสุจริตปกติสุข ทั้งนี้ได้มีการเตรียมตัวผู้ต้องขังไว้ก่อนในด้านการฝึกอาชีพและฟื้นฟูจิตใจให้เป็นผู้มีร่างกายและจิตใจเข้มแข็ง เกิดแรงจูงใจหรือพอใจ มีประสบการณ์ และได้รับการฝึกอบรมแล้ว การวิจัยครั้งนี้จะวัดความพร้อมในการดำรงชีวิตภายนอกของผู้ต้องขัง ก่อนได้รับการปลดปล่อย โดยพิจารณาจากปัจจัยของความพร้อมที่สำคัญคือ ความพร้อมด้านความรู้ความเข้าใจต่อการประกอบอาชีพของผู้ต้องขัง ด้านทัศนคติต่อสังคมที่จะเข้าอยู่ร่วม และด้านความตั้งใจมุ่งมั่นจะประพฤติตนเข้ากับสังคมภายนอก ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้ ทัศนคติ และการปรับตัว

แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้ ทัศนคติ และการปรับตัว

ความรู้ (Knowledge)

ความหมายของความรู้ ได้มีผู้ให้ความหมายไว้มากมาย ดังต่อไปนี้

บลูม และคณะ กล่าวว่า ความรู้เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการระลึกถึงสิ่งเฉพาะระลึกถึงวิธีและขบวนการต่าง ๆ หรือระบึกถึงแบบกระบวนโครงสร้าง วัตถุประสงค์ในด้านความรู้เน้นในเรื่องขบวนการทางจิตวิทยาของความจำเป็นขบวนการเชื่อมโยงกับการจัดการระเบียบใหม่

กูด ให้ความหมายของความรู้ว่า ความรู้เป็นข้อเท็จจริง ความจริง กฎเกณฑ์และข้อมูลต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้รับและรวบรวมสะสมไว้จากประสบการณ์ต่าง ๆ

สมิท ได้คำจำกัดความหมายของความรู้ว่า เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริง กฎเกณฑ์ และโครงสร้างที่เกิดขึ้นจากการศึกษาหรือการค้นหา หรือเป็นความรู้ที่เกี่ยวกับสถานที่ สิ่งของ หรือ

บุคคลซึ่งได้จากการสังเกต ประสบการณ์ หรือจากรายงาน ซึ่งการรับรู้ข้อเท็จจริงเหล่านี้ต้องชัดเจน และอาศัยเวลา

ประกาศเพ็ญ สุวรรณ (2534, น. 157) ให้ความหมายไว้ว่า ความรู้เป็นพฤติกรรมขั้นต้น ของความสามารถทางสติปัญญา ซึ่งผู้เรียนเพียงแต่จำได้ อาจจะได้การนึกได้ หรือการมองเห็น ได้ยิน ได้จำ ความรู้ขั้นนี้ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับคำจำกัดความ ความหมาย ข้อเท็จจริง ทฤษฎี กฎ โครงสร้าง วิธีการแก้ปัญหามาตรฐาน เป็นต้น

จากความหมายข้างต้นพอสรุปได้ว่า ความรู้ หมายถึง ข้อเท็จจริง ความจริง กฎเกณฑ์ เรื่องราว ข้อเท็จจริงที่เคยพบ ได้ยิน ซึ่งบุคคลได้รับรู้และรวบรวมสะสมไว้จากการเรียนจนจดจำได้ และสามารถแสดงออกในเชิงพฤติกรรมที่สังเกตได้และวัดได้ด้วย

ระดับความรู้

บลูม และคณะ ได้แบ่งระดับความรู้ (Cognitive Domain) ออกเป็น 6 ระดับ เรียงตาม ลำดับขั้นก่อนหลัง ดังนี้

1. ความรู้ (Knowledge) หมายถึง การเรียนรู้ที่เน้นความจำและการระลึกได้ในเนื้อหา วิชา วิธีการดำเนินงาน และการรวบรวมแนวคิดและโครงสร้าง ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพา
2. ความเข้าใจ (Comprehension) หมายถึง การแปลความหมาย การตีความ และการสรุปความ ซึ่งสามารถอธิบายข้อมูลให้เห็นได้อย่างเป็นรูปธรรม
3. การนำไปใช้ (Application) หมายถึง การนำข้อมูล ข้อเท็จจริง ตลอดจนความคิดที่เป็นนามธรรมไปใช้ปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม
4. การวิเคราะห์ (Analysis) หมายถึง การพิจารณาแยกแยะวัตถุ หรือเนื้อหาที่มีความสัมพันธ์ให้ออกเป็นส่วนปลีกย่อย เพื่อพิจารณาว่าความสัมพันธ์ของส่วนต่าง ๆ ประกอบเข้าด้วยกันอย่างไรหรือ มีขบวนการรวมส่วนต่าง ๆ ของเนื้อหาสาระเข้าด้วยกันแบบใด เพื่อพัฒนาและสร้างรูปแบบหรือโครงสร้างเดิมให้ชัดเจนขึ้น ลักษณะเช่นนี้ถือว่าเป็นกระบวนการที่ต้องใช้ความคิดสร้างสรรค์
5. การสังเคราะห์ (Synthesis) หมายถึง ความสามารถในการรวมส่วนประกอบย่อย ๆ หรือส่วนใหญ่เข้าด้วยกันให้เป็นเรื่องเดียวกันนำไปสู่การสร้างสรรค์ (Creating) ซึ่งเป็นสิ่งใหม่แตกต่างไปจากเดิม
6. การประเมินผล (Evaluation) หมายถึง ความสามารถในการตัดสินใจเกี่ยวกับ ค่านิยม ความคิด ผลงาน คำตอบ วิธีการ และเนื้อหาสาระ เพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง โดยมี การกำหนดกฎเกณฑ์เป็นฐานในการพิจารณาตัดสินระดับของประสิทธิผลของกิจกรรมแต่ละอย่าง

การวัดความรู้

ชวาล แพรัตกุล (2526, น. 201-205) อธิบายไว้ว่า การวัดความรู้ คือ การวัดสมรรถภาพทางสมองด้านความรู้ความจำเกี่ยวกับเรื่องราวที่เคยมีประสบการณ์ หรือเคยรู้เคยเห็นมาก่อน การสร้างคำถามวัดสมรรถภาพสมองมีหลายลักษณะขึ้นอยู่กับชนิดของความรู้ความจำ แต่ก็ยังมีลักษณะร่วมกันอยู่อย่างหนึ่งคือ เป็นคำถามที่ต้องการให้ระลึกถึงประสบการณ์ที่ผ่านมาที่จำได้

เครื่องมือที่ใช้วัดความรู้มีหลายชนิด สำหรับชนิดที่นิยมใช้กันมากคือ แบบทดสอบ (Test) ซึ่งแบบทดสอบนี้สามารถใช้ได้กับข้อมูลทั้งด้านพุทธิปัญญา ด้านจิตอารมณ์ และด้านทักษะ แต่นิยมใช้วัดทางด้านพุทธิปัญญาเป็นส่วนใหญ่ ชนิดของแบบทดสอบแบ่งออกเป็น 3 ชนิด ดังนี้

1. แบบทดสอบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน (Achievement test) เป็นแบบทดสอบที่ใช้วัดความรู้ทักษะ และสมรรถภาพทางสมองด้านต่าง ๆ ที่ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ทั้งปวงจากที่บ้านและสถาบันการศึกษา แบบทดสอบนี้ใช้ถามเกี่ยวกับความรู้ความจำ ความเข้าใจ การนำไปใช้ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการประเมินค่า ส่วนรูปแบบของการทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ที่นิยมใช้มี 3 รูปแบบ คือ

1.1 แบบปากเปล่า (Oral test) ทดสอบโดยการซักถามเป็นรายบุคคล ถามได้อย่างละเอียดและโต้ตอบกันได้ ใช้ได้ดี ถ้ามีผู้เข้าสอบน้อย

1.2 แบบเขียนตอบ (Paper-pencil test) เป็นการทดสอบที่เปลี่ยนแปลงมาจากการทดสอบปากเปล่า เนื่องจากจำนวนผู้เข้าสอบมากและมีเวลาจำกัด แบ่งได้อีก 2 แบบ คือ

1.2.1 แบบความเรียง (Essay type) เป็นการสอบที่ให้ผู้ต้องได้รวบรวมเรียบเรียงคำพูดของตนเอง แสดงทัศนคติและความรู้สึก ความนึกคิดได้อย่างอิสระได้หัวข้อเรื่องที่กำหนดให้เป็นข้อสอบที่สามารถวัดพฤติกรรมด้านการสังเคราะห์ได้ดี แต่มีข้อเสียเกี่ยวกับการให้คะแนน

1.2.2 แบบจำกัดคำตอบ (Fixed-response type) เป็นข้อสอบที่มีคำตอบถูกภายใต้เงื่อนไขที่กำหนดให้อย่างจำกัด ข้อสอบแบบนี้แบ่งออกเป็น 4 แบบ คือ

- แบบถูกผิด (True-False)
- แบบเติมคำ (Completion)
- แบบจับคู่ (Matching)
- แบบเลือกตอบ (Multiple choice)

1.2.3 แบบปฏิบัติ (Performance test) เป็นการทดสอบที่ให้ผู้เข้าสอบได้แสดงพฤติกรรมออกมาโดยการกระทำหรือลงปฏิบัติจริง เช่น การทดสอบทางดนตรี ช่างกล พลศึกษา เป็นต้น

2. แบบทดสอบวัดความถนัดหรือตัวปัญญา (Aptitude test) เป็นแบบทดสอบที่ใช้วัดศักยภาพระดับสูงสุดของบุคคลว่ามีสมรรถภาพในการเรียนรู้มากน้อยเพียงใด ควรเลือกเรียนหรือทำงานด้านใด จึงประสบความสำเร็จอย่างดี แบบทดสอบนี้แบ่งย่อยได้ 2 ประเภท คือ

2.1 แบบทดสอบความถนัดในการเรียน (Scholastic aptitude test)

2.2 แบบทดสอบความถนัดจำเพาะ (Specific aptitude test)

3. แบบทดสอบวัดความสัมพันธ์ของบุคคลต่อสังคม แบบทดสอบที่ใช้วัดบุคลิกหรือการปรับตัวของบุคคลในสังคม วัดความสนใจต่อสิ่งต่าง ๆ นิยมใช้รูปแบบสอบถามวัดลักษณะของบุคคล เช่น แบบทดสอบความเกรงใจ แบบทดสอบคิดสร้างสรรค์ และแบบสำรวจความสนใจต่าง ๆ

จากความหมายของความรู้ข้างต้น ได้เลือกให้ความรู้ หมายถึง สิ่งซึ่งบุคคลได้รับรู้และรวบรวมสะสมไว้จากการเรียนจนจดจำได้ และสามารถแสดงออกในเชิงพฤติกรรมทดสอบวัดความสัมพันธ์ของบุคคลต่อสังคมในรูปแบบสอบถามวัดความรู้ความเข้าใจของผู้ต้องขังที่มีต่อการประกอบอาชีพ ซึ่งจะนำไปใช้หาเลี้ยงชีพในสังคมภายนอกเมื่อพ้นโทษ

ทัศนคติ (Attitude)

ความหมาย

สงวน สุทธิเลิศอรุณ, จำรัส ดังสุวรรณ และ จิตติพงษ์ ธรรมานุสรณ์ (2522, น. 99) กล่าวว่า ทัศนคติ หมายถึง สภาพจิตใจหรือความรู้สึกนึกคิดของบุคคลหรือความคิดเห็นของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ใครแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งออกมาเป็นที่ปรากฏต่อบุคคลหรือสาธารณชนก็ตาม ล้วนเป็นการกระทำอันเกิดจากทัศนคติที่มีอยู่ทั้งสิ้น

อุทัย หิรัญโต (2523, น. 301) ให้ความหมายทัศนคติว่า หมายถึง สภาพะจิตใจและอารมณ์ ซึ่งพร้อมที่จะมีปฏิกิริยาต่อสถานการณ์ต่อบุคคลหรือต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด โดยคล้อยไปตามความเคยชินที่ตนได้รับการอบรมมาก่อน ทัศนคติไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติแต่เกิดขึ้นในจิตใจของคนหลังจากที่ถูกสั่งสอนให้ชอบหรือไม่ชอบ ยอมรับหรือไม่ยอมรับในสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นเวลานานพอควร หรือบุคคลนั้นได้รับประสบการณ์ด้วยตนเอง

ประภาเพ็ญ สุวรรณ (2526, น. 1) ให้ความหมายทัศนคติว่า หมายถึง ความเชื่อถือ ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ เช่น บุคคล สิ่งของ การกระทำ สถานการณ์ และอื่น ๆ รวมทั้ง ท่าทีที่แสดงออกและบ่งถึงสภาพของจิตใจที่ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

เรียม ศรีทอง (2542, น. 103) ทัศนคติเป็นพฤติกรรมทางสังคมของบุคคล มีองค์ประกอบด้านความรู้ ความเข้าใจ ความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรม ทัศนคติเกิดจากการเรียนรู้ กระบวนการทางสังคม ประสบการณ์เรียนรู้ชีวิต

Gordon Allport (อ้างถึงใน วิมล ฉวีวงศ์พงษ์เดช, 2545, น. 37) ให้ความหมายไว้ว่า ทัศนคติ คือ สภาวะความพร้อมด้านจิตซึ่งเกิดขึ้นโดยอาศัยประสบการณ์ สภาวะความพร้อมนี้จะ เป็นแรงผลักดันที่กำหนดทิศทางของปฏิกิริยาของบุคคลที่มีต่อบุคคล สิ่งของหรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง ทัศนคติเป็นลักษณะภายในจิตของบุคคลที่ก่อขึ้นในจิตใจที่แสดงออกในแง่ของอารมณ์ที่ ต่อสิ่งนั้น ๆ

Anne Anatasi (อ้างถึงใน วิมล ฉวีวงศ์พงษ์เดช, 2545, น. 37) กล่าวว่า ทัศนคติ หมายถึง ความโน้มเอียงที่แสดงออกว่าชอบหรือไม่ชอบต่อสิ่งต่าง ๆ เช่น ขนบประเพณี เชื้อชาติ และสถาบันต่าง ๆ เป็นต้น

Ernest R. Hilgard (อ้างถึงใน วิมล ฉวีวงศ์พงษ์เดช, 2545, น. 37) กล่าวว่า ทัศนคติ เป็นสภาวะความพร้อมในการตัดสินใจที่จะตอบสนองต่อเป้าหมาย แนวคิด หรือสถานการณ์

จากความหมายข้างต้นสรุปได้ว่า ทัศนคติ คือ สภาวะความพร้อมด้านจิตซึ่งเกิดขึ้นจากการเรียนรู้กระบวนการทางสังคม ประสบการณ์ พร้อมจะสนองตอบต่อบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือ ต่อสถานการณ์ในลักษณะชอบหรือไม่ชอบ ยอมรับหรือไม่ยอมรับ

องค์ประกอบของทัศนคติ

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2519, น. 170-260) กล่าวว่า ทัศนคติว่าเป็นพฤติกรรมทางสังคมที่มีองค์ประกอบพื้นฐาน 3 ประการ ได้แก่

1. ความรู้ ความเข้าใจ ความคิด ที่เป็นการตอบสนองต่อบุคคลอื่นในลักษณะ การรับรู้ อันสืบเนื่อง มาจากความคิด
2. ความรู้สึก เป็นลักษณะทางอารมณ์ของบุคคลที่แสดงออกทางความคิด ความเชื่อ จะแสดงออกในรูปของความรัก ความชอบ ความพอใจ หรือไม่พอใจ
3. พฤติกรรม เป็นความพร้อมที่บุคคลจะกระทำ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความคิด ความรู้สึกจะแสดงออกมาในรูปการประพฤติปฏิบัติโดยยอมรับหรือปฏิเสธ

Schermerhorn, Hunt and Osborn (อ้างถึงใน วิมล ฉวีวงศ์พงษ์เดช, 2545, น. 38) ได้แบ่งองค์ประกอบของทัศนคติออกเป็น 3 ประการ คือ

1. องค์ประกอบที่เกี่ยวกับปัญญา (Cognitive Component) คือ ความเชื่อและค่านิยมของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ความเชื่อและค่านิยมดังกล่าวนี้จะมีขึ้นก่อนการเกิดทัศนคติของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

2. องค์ประกอบที่เกี่ยวกับอารมณ์ความรู้สึก (Affective Component) เป็นความรู้สึกเฉพาะของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นผลมาจากความเชื่อถือและค่านิยมที่บุคคลมีต่อสิ่งนั้น ๆ ความรู้สึกที่เกิดขึ้นดังกล่าวนี้ก็คือ ทัศนคติที่แท้จริงของบุคคล

3. องค์ประกอบที่เกี่ยวกับพฤติกรรม (Behavioral Component) คือ เจตนารมณ์ของบุคคลที่จะแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งออกมาตามความรู้สึกของบุคคลนั้น เจตนารมณ์ที่เกิดขึ้นนี้เป็นผลเนื่องมาจากทัศนคติของบุคคลต่อสิ่งดังกล่าวนั่นเอง

การวัดทัศนคติ

การวัดทัศนคติต้องคำนึงถึงองค์ประกอบของทัศนคติรวม ๆ โดยพิจารณาจากความรู้สึก ความคิดเห็น ความเชื่อมั่นที่ตอบสนองต่อสิ่งเร้าในหลายด้านหลายประการรวมกัน การวัดทัศนคติโดยตรงจึงทำได้ ดังนั้นการวัดทัศนคติจะต้องอาศัยสิ่งต่อไปนี้

1. หลักการวัดทัศนคติ มีหลักการเบื้องต้นที่ต้องทำความเข้าใจ 3 ประการ

1.1 เนื้อหา (Content) การวัดทัศนคติจะต้องอาศัยสิ่งเร้าไปกระตุ้นให้แสดงความรู้สึก ความคิดเห็น และความเชื่อถือออกมา สิ่งเร้านี้คือ เนื้อหาที่ต้องการวัด เช่น ต้องการวัดทัศนคติต่อการตัดสินใจเกี่ยวกับชีวิตครอบครัวของบุคคล เนื้อหาที่เป็นสิ่งเร้าคือ สถานการณ์การตัดสินใจเกี่ยวกับการตัดสินใจชีวิตครอบครัว ได้แก่ การเลือกคู่ครอง อายุแรกสมรส ขนาดของครอบครัว และความสัมพันธ์ภายในครอบครัว เป็นต้น

1.2 ทิศทาง (Direction) การวัดทัศนคติโดยทั่วไป กำหนดทิศทางเป็นเส้นตรงและต่อเนื่องกันในลักษณะซ้าย-ขวา หรือบวกกับลบ เช่น เริ่มจากเห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วย ไม่แน่ใจ ไม่เห็นด้วย ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง ลักษณะของการเห็นด้วยอย่างยิ่งและถูกลดลงเรื่อย ๆ จนเป็นไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง ได้อยู่บนเส้นตรงเดียวกันและต่อเนื่องกัน

1.3 ความเข้ม (Intensity) ความรู้สึกที่แสดงต่อสิ่งเร้านั้นมีปริมาณมากน้อยแตกต่างกัน ถ้าความเข้มขั้นสูงไม่ว่าจะเป็นไปในทิศทางใดก็ตามจะต้องมีความรู้สึกรุนแรงมากกว่าที่มีความเข้มเป็นกลาง

การปรับตัว (Adjustment)

ความหมายของการปรับตัว ได้มีผู้ให้ความหมายไว้มากมาย ดังต่อไปนี้

มนูญ ตนะวัฒนา (2526, น. 142) ให้ความหมายไว้ว่า การปรับตัว หมายถึง ความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ได้อย่างน่าพอใจ คนที่ปรับตัวได้ดีจะมีความรู้สึกนึกถึงความต้องการของผู้อื่นด้วย

โสภา ชูพิกุลชัน (2528, น. 18) ให้ความหมายไว้ว่า การปรับตัว หมายถึง ความสามารถในการเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ โดยคำนึงถึงความเป็นจริงที่เป็นอยู่ นอกจากนี้จะต้องอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขภายใต้กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของสังคม สมาคมต่าง ๆ ที่เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย

กันยา สุวรรณแสง (2533, น. 63) ให้ความหมายว่า การปรับตัว หมายถึง การปรับภายในให้อยู่ในสังคมได้ในสภาวะแวดล้อมและสถานการณ์ต่าง ๆ อย่างมีความสุข

Weiten (อ้างถึงใน สุรพล อินทุราม, 2542, น. 9) กล่าวว่า การปรับตัวนำมาจากความรู้ทางด้านชีววิทยา กล่าวคือ สิ่งทั้งหลายจะมีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ที่เกิดขึ้น

จากความหมายข้างต้นพอสรุปได้ว่า การปรับตัว หมายถึง ความสามารถของบุคคลที่จะดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขภายใต้กฎเกณฑ์ของสังคม ในสภาวะแวดล้อมและสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งบุคคลนั้นจะต้องมีสัมพันธ์กับบุคคลอื่น และเผชิญต่อปัญหาต่าง ๆ รอบตัว โดยสามารถสนองตอบต่อความต้องการของภายในให้เข้ากับสภาพแวดล้อม สังคมบุคคลได้

การจำแนกการปรับตัว

สมนึก สุกุลหงษ์ (2540, น. 23-24 อ้างถึงใน สุทธินันท์ น้ำเพชร, 2542, น. 35) ได้แบ่งออกได้ดังนี้

1. การปรับตัวทางร่างกาย

การปรับตัวทางด้านร่างกายเป็นการตอบสนองต่อสิ่งเร้า โดยการเปลี่ยนแปลงการทำงานของส่วนประกอบของโครงสร้างเพื่อรักษาคุณภาพของชีวิต ดังนี้

1.1 การปรับตัวชั่วคราวทางร่างกาย เป็นการเปลี่ยนแปลงด้วยกลไกการรักษาความสมดุล (homeostasis) ของร่างกาย ซึ่งเป็นการทำงานช่วงสั้น ๆ เช่น การปรับตัวต่ออุณหภูมิหนาวเย็น

1.2 การปรับตัวทางร่างกายอย่างถาวร เป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและการทำหน้าที่ของระบบชีวิตที่มีผลถาวร เช่น การมีกล้ามเนื้อโตขึ้น มีหลอดเลือดมาเลี้ยงเพิ่มขึ้น

2. การปรับตัวทางจิตใจ

การปรับตัวทางจิตใจ เป็นการปรับเปลี่ยนทางบุคลิกภาพและพฤติกรรมในกระบวนการปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เช่น การปรับทัศนคติ ความเชื่อ เป้าหมายความประพฤติหรืออุปนิสัย เพื่อช่วยให้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ดีขึ้น เป็นกระบวนการที่บุคคลต้องใช้การทำงานทางจิต 2 ประการ คือ

2.1 การใช้กลไกการป้องกันตนเอง เป็นกลไกที่เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติตามธรรมชาติ โดยบุคคลไม่รู้ตัว ไม่อยู่ในความควบคุมทางจิตใจ เกิดขึ้นในระดับจิตไร้สำนึก เช่น พฤติกรรมถดถอยของผู้ใหญ่กลับอ่อนแอคล้ายเด็ก ฯลฯ

2.2 การใช้การศึกษาเรียนรู้ฝึกฝนตนเอง เป็นกระบวนการที่ใช้ความพยายามและความตั้งใจในระดับจิตสำนึกเรียนรู้วิธีการปรับตัว หรือกลไกการป้องกันตนเอง และเลือกวิถีกลไกเหล่านี้มาใช้ด้วยความตั้งใจ

3. การปรับตัวทางสังคม

การปรับตัวทางสังคม เป็นการปรับพฤติกรรมที่อยู่บนพื้นฐานกระบวนการทางบุคลิกภาพและทางกาย เพื่อรักษาดุลยภาพระหว่างความต้องการ ความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ผลักดันให้บุคคลต้องปรับตัว

ดังนั้น ลักษณะของการปรับตัวของบุคคลที่เกิดขึ้นทั้งภายในตนเองและสิ่งแวดล้อมภายนอก เพื่อตอบสนองความต้องการทางร่างกาย จิตใจ และทางสังคม

ทฤษฎีการปรับตัว

เรื่องชัย วงษ์อรุ (2543, น. 14-17) ได้กล่าวสรุปถึงสาระสำคัญของทฤษฎีการปรับตัวของรอย (The Roy Adaptation Model) ว่า มนุษย์ประกอบด้วยชีวิต จิตใจ สังคม ที่จะต้องมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา สิ่งแวดล้อมนี้ถูกจัดเป็นตัวกระตุ้นให้มนุษย์รู้จักปรับตัว สิ่งกระตุ้นที่เกิดขึ้นนี้ต้องการตอบสนอง บางครั้งก็อาจเกิดการปรับตัวอย่างเหมาะสม (Adaptive) หรือปรับตัวไม่เหมาะสม (Maladaptive) สิ่งกระตุ้นดังกล่าว หมายถึง สิ่งเร้าซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ชนิด ดังนี้

1) สิ่งเร้าเฉพาะ (Focal Stimulus) คือ สิ่งที่มีมนุษย์เผชิญอยู่โดยตรง และมีความสำคัญมาก เป็นสิ่งเร้าที่เร่งให้เกิดการปรับตัว เช่น ความเจ็บปวดที่กำลังเป็นอยู่ เป็นต้น

2) สิ่งเร้าร่วม (Contextual Stimulus) คือ สิ่งเร้าที่มีอยู่ทั่วไปในสิ่งแวดล้อมนอกเหนือสิ่งเร้าเฉพาะของตนเอง เช่น เพศ อายุ ระดับการศึกษา การสนับสนุนทางสังคมจากบุคคลรอบข้าง รายได้ของครอบครัว ลักษณะของครอบครัว เป็นต้น

3) สิ่งเร้าเรื้อรัง (Residual Stimulus) คือ ลักษณะเฉพาะของบุคคล เช่น ความเชื่อทัศนคติ อุปนิสัย ค่านิยม และการดำเนินชีวิต เป็นต้น

สำหรับวิถีทางที่มนุษย์ใช้ปรับตัวเพื่อให้มีความมั่นคงด้านสรีระ จิตใจ และสังคมนั้น จะต้องแสดงออกในพฤติกรรม 4 ประเด็น ดังนี้

1. พฤติกรรมการปรับตัวตามความต้องการด้านสรีระ (Physiological Need) มีพื้นฐานความมั่นคงทางด้านร่างกายโดยพิจารณาจากพฤติกรรมการตอบสนองความต้องการในเรื่องอาหาร การออกกำลังกาย การพักผ่อน และการควบคุมภาวะสมดุลของร่างกายและระบบต่อมไร้ท่อ

2. พฤติกรรมการปรับตัวด้านอัตมโนทัศน์ (Self Concept) เป็นพฤติกรรมการปรับตัวเพื่อตอบสนองความต้องการมั่นคงทางด้านจิตใจ พฤติกรรมการปรับตัวนี้เกิดจากความรู้สึกนึกคิดของตัวเองอันมีผลมาจากประสบการณ์และการเรียนรู้ การสัมพันธ์กับผู้อื่น รวมถึงความคิด ความรู้สึก ความเข้าใจ และความสำนึกที่มีอยู่ ความมั่นคงทางด้านจิตใจมีผลทั้งทางบวกและทางลบ กล่าวคือ ผู้ใดมีความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับตนเองตามความเป็นจริงย่อมมีความเชื่อมั่น และมองเห็นคุณค่าแห่งตน การปรับตัวต่อภาวะความกดดันต่าง ๆ จะเป็นไปได้ดีกว่าผู้ที่มีความรู้สึกต่อตนเองในทางลบ น้อยเนื้อต่ำใจ และรู้สึกว่าตนเองไร้ค่า รอยได้แบ่งอัตมโนทัศน์ออกเป็น

2.1 อัตมโนทัศน์ทางด้านร่างกาย (Physical Self) หมายถึง การรับรู้สรีระของร่างกาย ตลอดจนสมรรถภาพทางเพศ ถ้าผู้ใดไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงรูปลักษณ์ของตนได้ ย่อมเกิดความสูญเสียแก่ผู้นั้น

2.2 อัตมโนทัศน์ส่วนบุคคล (Personal Self) เป็นความรู้สึกเกี่ยวกับตนเองตามความเชื่อ ค่านิยม อุดมคติ คุณค่า ความคาดหวัง ที่ผู้นั้นยึดถืออยู่ อัตมโนทัศน์ด้านนี้ประกอบด้วย

2.2.1 อัตมโนทัศน์ด้านศีลธรรม (Moral-ethical Self) เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับตนเองในฐานะจะต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคม อุดมคติ และยังได้ประเมินตนเองว่าเป็นอย่างไร ทั้งนี้เพื่อเป็นการปรับตัวให้เข้ากับสังคม

2.2.2 อัตมโนทัศน์ด้านความมั่นคง (Self-Consistency) ในภาวะปกติบุคคลจะพยายามดำรงไว้ซึ่งความมั่นคงทางความรู้สึก หรือความสม่ำเสมอในตนเอง แต่ถ้าภาวะนี้ถูกคุกคามจะก่อให้เกิดความวิตกกังวล ความไม่แน่ใจ และความกลัว เป็นต้น

2.2.3 อัตมโนทัศน์ด้านปณิธาน หรือความคาดหวัง (Self-ideal or Expectation) เป็นเรื่องของความคาดหวังในตนเองว่า ตนเองมีคุณค่าพอจะได้รับการยอมรับจากกลุ่ม หรือ จากผู้อื่นหรือไม่ มากน้อยเพียงใด นอกจากนี้ยังนำเอาจินตนาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับปณิธานและความคาดหวังทั้งหมดมาประกอบขึ้นเป็นแนวทางในการแสดงพฤติกรรมให้บรรลุเป้า

หมาย ถ้าจินตนาการไม่เหมาะสมกับความสามารถที่แท้จริงของตน บุคคลนั้นจะเกิดความท้อแท้หมดหวัง

2.2.4 อัตมโนทัศน์ด้านความสำนึกในคุณค่าของตน (Self-esteem) เป็นส่วนสำคัญต่อความรู้สึกมั่นคงทางจิตใจของบุคคล ความรู้สึกที่ตนเองมีคุณค่าได้รับการยอมรับจากผู้อื่น สภาวะการณ์ใดที่ก่อให้เกิดความรู้สึกด้อยคุณค่า บุคคลนั้นจะพยายามปรับความรู้สึกของตนเอง ซึ่งจะสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับระดับความเชื่อมั่น ความเข้าใจ ตลอดจนบุคลิกภาพโดยรวมบุคคลนั้น

3. พฤติกรรมการปรับตัวต่อบทบาทหน้าที่ (Role Function) เป็นพฤติกรรมการปรับตัวให้เข้ากับบทบาทหน้าที่ในการมีส่วนร่วมกิจกรรมในสังคม และการทำงานร่วมกับคนอื่น เพื่อตอบสนองความต้องการและคงไว้ซึ่งความมั่นคงทางสังคม ในบางสถานการณ์ก็ไม่อาจแสดงพฤติกรรมปรับตัวให้เป็นไปตามบทบาทที่กำหนดให้ เช่น ความขัดแย้งในการแสดงบทบาท และความล้มเหลวในการแสดงบทบาท

4. พฤติกรรมการปรับตัวด้านการพึ่งพากันและกัน (Interdependence) การที่คนเราต้องการมีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องและพึ่งพาตนเอง พึ่งผู้อื่น และการให้ผู้อื่นได้พึ่งพามีส่วนช่วยให้เกิดความมั่นคงทางจิตใจและสังคม

ลักษณะของบุคคลที่ปรับตัวได้ดี

Gorlow (อ้างถึงใน ดวงรัตน์ พิทักษ์, 2540, น. 28) กล่าวถึงบุคคลที่ปรับตัวได้ดี ดังนี้

1) รักษาบูรณาการแห่งบุคลิกภาพไว้ได้ (Maintaining an integrated) หมายถึง การประสานสัมพันธ์กันระหว่างความต้องการของบุคคล และพฤติกรรมที่จะไปสู่จุดหมายนั้นโดยการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างราบรื่น

2) ปฏิบัติตามปทัสถานของสังคม (Conforming to social demands) หมายถึง การปฏิบัติตนให้กลมกลืนกับมาตรฐานที่สังคมวางไว้ด้วยความรับผิดชอบ

3) การปรับตัวเข้ากับสภาพความจริง (Adapting to reality) หมายถึง ความสามารถในการเผชิญกับความลำบากเพื่อจะนำตนเองไปสู่จุดหมายของตนเอง

4) มีความมั่นคง (Maintaining consistency) สามารถทำนายพฤติกรรมและมีความหวังว่าจะปรับตัวได้

5) มีวุฒิภาวะเพียงพอ (Maturing with age) การมีวุฒิภาวะและพัฒนาการไปตามขั้นตอนของการเจริญเติบโตและขบวนการของการปรับตัวที่สมบูรณ์แบบ

6) รักษาอารมณ์ให้อยู่ในสภาวะปกติเสมอ (Maintaining an optimal emotional tone) ผู้ปรับตัวได้ดีต้องไม่เป็นผู้ที่ดีใจ หรือสลดหดหู่จนเกินไปในการกระทำของตน

7) มองสังคมในทัศนะที่ดีและช่วยเหลือสังคมให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น พฤติกรรมที่แสดงถึงการปรับตัวได้ดีนั้นจะต้องไม่เพียงแต่ยึดจุดมุ่งหมายของตนเป็นศูนย์กลาง แต่ควรคำนึงถึงสังคมด้วย

ส่วน Mouly (1968, น. 489-499 อ้างถึงใน ดวงรัตน์ พิทักษ์, 2540, น. 29) กล่าวว่า การปรับตัวที่ดี ควรประกอบด้วยลักษณะ ดังต่อไปนี้

1) ด้านการรับรู้และสติปัญญา หมายถึง ประสิทธิภาพในการจัดการกับสถานการณ์ต่าง ๆ โดยอาศัยความสามารถในการเปลี่ยนแปลงบทบาทและความสามารถที่จะแยกสิ่งสำคัญออกจากสิ่งไม่สำคัญ การปรับตัวที่ดีนั้นสัมพันธ์โดยตรงกับการรับรู้ตามความเป็นจริงโดยเปิดประสบการณ์และการรับรู้โดยปราศจากการบิดเบือน

2) ด้านส่วนบุคคล จะเกิดการยอมรับและเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง

3) ด้านสังคม บุคคลที่ปรับตัวได้ดีจะมีความไวในการรับรู้ความรู้สึกของผู้อื่น และคล้อยตามสังคม โดยพฤติกรรมนั้นจะต้องอยู่บนรากฐานของเหตุผลและความถูกต้อง

4) ด้านอารมณ์ ผู้ปรับตัวได้ดีจะมีความสุข ชื่นชมกับชีวิต เบิกบานแจ่มใสและมีความคิดสร้างสรรค์

5) บุคคลใดปรับตัวได้ดีจะมีแนวโน้มที่จะพัฒนาตนเองอยู่เสมอ

จากความหมาย ทฤษฎี และลักษณะที่ดีของการปรับตัวข้างต้นพอสรุปได้ว่า การปรับตัวเป็นความสามารถของบุคคลที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างเป็นสุขภายใต้กฎเกณฑ์ของสังคมนั้น ๆ ด้วยการปรับตนเองให้ตอบสนองได้อย่างสอดคล้องต่อสภาวะแวดล้อมและสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลง ในที่นี้จะได้เลือกศึกษาการปรับตัวทางด้านจิตใจ ซึ่งเป็นกระบวนการที่บุคคลต้องใช้ในการทำงานทางจิตด้วยวิธีใช้การศึกษาเรียนรู้ฝึกฝนตนเอง โดยอาศัยความพยายามและความตั้งใจเพื่อเรียนรู้วิธีการปรับตัว ดังนั้นจึงได้อ้างอิงทฤษฎีการปรับตัวของรอย (The Roy Adaptation Model) ได้กล่าวว่า มนุษย์ประกอบด้วยชีวิต จิตใจ สังคม ที่จะต้องมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งมนุษย์ต้องตอบสนองสิ่งแวดล้อมตลอดเวลาเช่นกันจึงเกิดการปรับตัวของมนุษย์ บางครั้งก็ปรับตัวได้เหมาะสมหรือไม่เหมาะสมก็ได้ สำหรับวิถีทางที่มนุษย์ใช้ปรับตัวเพื่อให้ความมั่นคงทางด้านสรีระ จิตใจ และสังคม จะแสดงออกในพฤติกรรมต่าง ๆ กัน ในที่นี้ได้เลือกพฤติกรรมปรับตัวไว้ 3 ด้านคือ

1) ด้านอัตมโนทัศน์ (Self Concept) เป็นพฤติกรรมปรับตัวเพื่อตอบสนองความมั่นคงทางจิตใจ โดยศึกษาเฉพาะอัตมโนทัศน์ส่วนบุคคล เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความรู้สึกเกี่ยวกับตนเองในด้านต่าง ๆ แบ่งออกเป็นด้านศีลธรรม เช่น จะต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคม มีอุดมคติ ด้านความมั่นคงทางความรู้สึกหรือความสม่ำเสมอในตนเอง ถ้าสภาวะนี้ถูกคุกคามจะก่อ

ให้เกิดความวิตกกังวลได้ ด้านปณิธานหรือความความคาดหวัง เป็นความรู้สึกที่คาดหวังคุณค่าในตนเองมีเพียงพอเป็นที่ยอมรับจากผู้อื่นหรือไม่ มากน้อยเพียงใด นอกจากนี้ยังนำจินตนาการรวมกับความคาดหวังมาเป็นแนวทางในการแสดงพฤติกรรม ถ้าจินตนาการไม่เหมาะสมกับความสามารถที่แท้จริงของตน บุคคลนั้นจะเกิดความท้อแท้หมดหวัง และด้านความสำนึกในคุณค่าของตนเป็นเรื่องของความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าเป็นที่ยอมรับจากผู้อื่น เมื่อใดเกิดความรู้สึกด้อยคุณค่าก็จะปรับความรู้สึกของตนเอง ซึ่งจะสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับระดับความเชื่อ ความเข้าใจ ตลอดจนบุคลิกภาพโดยรวมของบุคคลนั้น

2) พฤติกรรมการปรับตัวบทบาทหน้าที่ (Role Function) เป็นพฤติกรรมการปรับตัวให้เข้ากับบทบาทหน้าที่ในการมีส่วนร่วมกิจกรรมในสังคม

3) พฤติกรรมการปรับตัวด้านการพึ่งพากันและกัน (Interdependence) การที่คนเราต้องการมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องและพึ่งพาตนเอง พึ่งผู้อื่น และการให้ผู้อื่นได้พึ่งพาตนมีส่วนช่วยให้เกิดความมั่นคงทางจิตใจและสังคม ส่วนลักษณะของบุคคลที่ปรับตัวได้ดีตามทัศนะของ Gorlow กำหนดไว้หลายประการ แต่ได้เลือก การมีความมั่นคง (Maintain consistency) ซึ่งสามารถทำนายพฤติกรรมและมีความหวังว่าจะปรับตัวได้ และการมองสังคมในทัศนะที่ดีและช่วยเหลือสังคมให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น เช่นเดียวกันก็ได้เลือกลักษณะการปรับตัวที่ดีบางประการของ Mouly คือ บุคคลจะเกิดการยอมรับและเชื่อมั่นในความสามารถของตน ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้ การปรับตัวของผู้ต้องขังเป็นความรู้สึกที่ตั้งใจมุ่งมั่นจะประพฤตินให้เข้ากับสังคมภายนอกอย่างปกติ เช่นคนทั่ว ๆ ไป ภายใต้กฎเกณฑ์ของสังคมและสภาพที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นความรู้สึกที่มั่นคงของผู้ต้องขังว่าตนเองมีคุณค่าพอจะได้รับกรยอมรับจากสังคม และมองสังคมในทัศนะที่ดีและช่วยเหลือสังคม อันเกิดจากผลโครงการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยตัว โดยให้การฝึกอบรมด้านการศึกษา การฝึกวิชาชีพ และฟื้นฟูจิตใจ เพื่อให้ผู้ต้องขังกลับตนเป็นคนดีและออกไปประกอบอาชีพในสังคมภายนอกได้

ลักษณะของผู้ต้องขัง

กระบวนการยุติธรรมทางอาญาขั้นสุดท้ายที่ปฏิบัติให้เป็นไปตามคำพิพากษาของศาลคือ "งานราชทัณฑ์" นับตั้งแต่วันที่ศาลมีคำพิพากษาจำคุกจำเลย จำเลยจะเปลี่ยนฐานะเป็นผู้ต้องขัง (มตข.) ของกรมราชทัณฑ์ในทันทีอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าคุณจะเป็นใคร มาจากไหน ร่ำรวยหรือยากจน มีฐานะทางสังคมใหญ่โตเพียงใด คุณคือผู้ต้องขังของกรมราชทัณฑ์ที่ต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบแบบอย่างเดียวกัน และภารกิจของกรมราชทัณฑ์ที่จะต้องควบคุมผู้ต้องขังมิให้หลบหนี

และดำเนินการอบรมแก้ไขพัฒนาพฤติกรรม ปลุกฝังทัศนคติ ค่านิยมที่ถูกต้อง ให้การศึกษาอบรมฝึกหัดวิชาชีพเพื่อให้เป็นพลเมืองดีของสังคม เมื่อพ้นโทษออกไปจะได้เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่าต่อการพัฒนาประเทศต่อไป และไม่หวนกลับมากระทำผิดซ้ำอีก

การจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง หมายถึง กระบวนการในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล โดยการศึกษาวิเคราะห์ประวัติภูมิหลัง บุคลิกลักษณะและสภาพทั่วไปของผู้ต้องขัง รวมทั้งประวัติการกระทำผิดและสาเหตุแห่งการกระทำผิด เพื่อให้สามารถกำหนดแผนการบำบัดรักษาอบรม แก้ไข และฟื้นฟูจิตใจผู้ต้องขังได้อย่างถูกต้อง เหมาะสมตามสภาพของผู้ต้องขังแต่ละคน (Individual Treatment)

ความเป็นมาการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังพื้นฐาน

การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุด เพื่อใช้ในการกลั่นกรองผู้ต้องขัง ทำให้ทราบถึงสถานภาพและข้อมูลพื้นฐานของผู้ต้องขัง ซึ่งการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังพื้นฐาน จะดำเนินการตั้งแต่วาระแรกที่รับตัวตามขั้นตอนและวิธีการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง เพื่อแบ่งระดับการควบคุมเป็น 4 ระดับ เพื่อประโยชน์ การวางแผนการปฏิบัติงาน ว่ามีผู้ต้องขังกลุ่มใดที่จัดอยู่ในข่ายต้องควบคุมดูแลเข้มงวด ส่วนการแก้ไขแบ่งเป็น 4 กลุ่ม เพื่อจะได้นำแต่ละกลุ่มไปดำเนินการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเพื่อการแก้ไขและจัดโปรแกรมปฏิบัติที่เหมาะสมต่อไป

ตารางที่ 2.1

การจัดกลุ่มผู้ต้องขังเพื่อการควบคุม

ระดับการควบคุม	ลักษณะผู้ต้องขัง
มั่นคงสูงสุด	ผู้ต้องขังที่กำหนดโทษสูง มีพฤติกรรมกระทำผิดร้ายแรง คดีสะเทือนขวัญ ประชาชน คดีอุกฉกรรจ์ พฤติการณ์ไม่น่าไว้วางใจ ระหว่างการควบคุมในเรือนจำกระทำผิดวินัยอย่างร้ายแรงในเรือนจำ
มั่นคงสูง	ผู้ต้องขังที่มีกำหนดโทษสูง พฤติการณ์กระทำผิดไม่ร้ายแรงระหว่างการควบคุมในเรือนจำ ไม่เคยกระทำผิดวินัยอย่างร้ายแรง
ปานกลาง	กำหนดโทษไม่สูงเหลือจำต่อไปไม่มาก มีความประพฤติดี ไม่เคยกระทำผิดวินัยอย่างร้ายแรงในเรือนจำ
ต่ำ	กำหนดโทษเหลือน้อย มีความประพฤติดี ใกล้เคียงพ้นโทษ

ตารางที่ 2.2
การจัดกลุ่มผู้ต้องขังเพื่อการแก้ไข

กลุ่มผู้ต้องขัง	ลักษณะผู้ต้องขัง
กลุ่มที่ 1 มีแนวโน้มไม่กระทำผิดซ้ำ	ผู้ต้องขังที่กระทำผิดครั้งแรก กระทำผิดโดยประมาทหรือพลั้งพลาด กระทำผิดเนื่องจากบันดาลโทสะ กระทำผิดเนื่องจากสภาพแวดล้อม มีความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว ไม่ใช่อาชญากรโดยสันดาน
กลุ่มที่ 2 แก้ไขได้	กระทำผิดครั้งแรกหรือไม่เกิน 3 ครั้ง กระทำผิดและมีความสำนึก ผิด พฤติการณ์กระทำผิดไม่ใช่อาชญากรอาชีพ กระทำผิดในหน้าที่ การงาน
กลุ่มที่ 3 ยากต่อการแก้ไข	กระทำผิดติดนิสัย มากกว่า 3 ครั้ง อาชญากรโดยสันดาน กระทำ ผิดและไม่สำนึกผิด มีลักษณะร้าย
กลุ่มที่ 4 กลุ่มพิเศษ	ผู้ต้องขังต่างชาติ ผู้ต้องขังป่วย ผู้ต้องขังที่มีความบกพร่องทางจิต ผู้ต้องขังสูงอายุ

ขั้นตอนการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง

ในการดำเนินงานจำแนกลักษณะผู้ต้องขังมีกระบวนการในการดำเนินงาน 6 ขั้นตอน
คือ

1. การศึกษา รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของผู้ต้องขัง
2. การวางแผนปฏิบัติต่อผู้ต้องขังตามความสามารถเหมาะสมของแต่ละคน
3. การนำแผนดังกล่าวไปปฏิบัติ
4. การติดตามผลการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง
5. การจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง
6. การวางแผนหรือโครงการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อย

Prisonization

Prisonization เป็นคำที่บัญญัติขึ้นโดย Donald Clemmer เมื่อปี 1940 โดยเขาอธิบายถึงวิธีการที่เป็นเอกลักษณ์ของนักโทษที่ถูกกลืนเข้าไปกับโลกทางสังคมของเรือนจำ Clemmer อธิบายกระบวนการ Prisonization ในลักษณะเดียวกันกับกระบวนการที่เกิดขึ้นในการ socialization (การกล่อมเกลாத่างสังคม) ซึ่งนักสังคมวิทยาในช่วงแรกได้นิยามถึงกระบวนการกล่อมเกล่าและปรับตัวกลืนเข้ากับชุมชนในวงกว้างการปรับตัวให้กลมกลืนเข้ากับค่านิยม ประเพณี กฎสังคมของมนุษย์ก็เหมือนกับความเป็นจริงของนักโทษในการต้องปรับตัวให้เข้ากับชุมชนเรือนจำ

อย่างไรก็ดี ทั้งสองสิ่ง (Socialization และ Prisonization) มีความแตกต่างกันเพราะค่านิยมบางอย่างในเรือนจำขัดแย้งไม่สอดคล้องกับค่านิยมของสังคม ดังนั้นนักโทษต้องปรับตัวอีกครั้งและเรียนรู้ค่านิยมกฎระเบียบต่าง ๆ ใหม่ ตลอดจนแบบอย่างพฤติกรรมที่ถูกคาดหวัง โดยสรุป Prisonization จึงเป็นกระบวนการปรับการกระทำให้กลมกลืนกับสังคมเรือนจำ ที่ซึ่งนักโทษจะปฏิบัติตน/เชื่อถือ แนวทาง ประเพณี วัฒนธรรมของสถานที่คุมขัง

Clemmer อ้างว่า กระบวนการ Prisonization จะเกิดขึ้นกับนักโทษทุกคน แต่อาจมีระดับที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ความเชื่อว่า นักโทษจะถูกบังคับให้ปรับตัว ตั้งแต่กระบวนการแรกเริ่ม เช่น นักโทษจะต้องเปลี่ยนสถานะถูกเรียกด้วยหมายเลขประจำตัว ไม่ใช่ชื่อสกุล รวมถึงเครื่องแบบที่สวมใส่

ขั้นตอน Prisonization ต่อมาคือการต้องยอมรับตารางกิจกรรมและการปฏิบัติตามตารางประจำวัน โดยนักโทษจะถูกอบรมสั่งว่าทำอะไรบ้าง กินอะไรบ้าง นอนที่ไหน

ดังที่กล่าวข้างต้นว่า Prisonization มีหลายระดับ โดยมีความเชื่อว่า นักโทษที่ต้องอยู่ในเรือนจำเป็นระยะเวลาสั้นๆ จะยังมีแนวโน้มที่จะถูก Prisonization มากแต่ก็มีปัจจัยอื่น ๆ เช่น ประสบการณ์ของนักโทษภายในเรือนจำที่มีต่อความสัมพันธ์ทางสังคม การยอมรับบทบาทของนักโทษในเรือนจำ เป็นต้น

การเตรียมความพร้อมของผู้ต้องขัง

กรมราชทัณฑ์ได้ให้ความหมายของการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยตัว ว่าหมายถึง การอบรมแก้ไข และฟื้นฟูคุณสมบัติหรือพฤติกรรมของผู้ต้องขังที่บกพร่อง และสังคมไม่พึงปรารถนาให้กลับเป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติหรือพฤติกรรมที่สังคมพึงปรารถนา ภายหลังพ้นโทษออกจากเรือนจำ

แนวคิดในการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยผู้ต้องขังในประเทศไทย

แนวคิดในการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยตัวผู้ต้องขังของกรมราชทัณฑ์ กรมราชทัณฑ์ เนื่องจากปรากฏว่าผู้ต้องขังที่ได้รับการตัดสินให้จำคุกอยู่ในเรือนจำ มีสภาพพื้นฐานการศึกษา ฐานะครอบครัว อาชีพ รายได้ ที่แตกต่างกันและส่วนใหญ่ผู้ต้องขังก่อนต้องโทษจะไม่มีอาชีพที่แน่นอน ฐานะยากจน ครอบครัวแตกแยก ฉะนั้นเมื่อผู้ต้องขังเข้าไปอยู่ในการควบคุมดูแล ของกรมราชทัณฑ์ การอบรมแก้ไขและฟื้นฟูพฤติกรรมของผู้ต้องขังเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญที่ต้องปฏิบัติ กรมราชทัณฑ์จึงได้ดำเนินการแก้ไขพัฒนาฟื้นฟูพฤติกรรมที่บกพร่องและสังคมไม่พึงปรารถนาของบุคคลดังกล่าว ให้กลับเป็นบุคคลที่สังคมพึงปรารถนา โดยมีกิจกรรมต่าง ๆ พอที่จะสรุปได้ 4 ด้าน คือ

1. ด้านการฝึกวิชาชีพ

1.1 การฝึกทักษะในทางวิชาชีพ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การฝึกวิชาชีพ โดยเรือนจำแต่ละแห่งจะมีการฝึกวิชาชีพ และการทำงานของผู้ต้องขังไม่เหมือนกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพท้องถิ่นที่เรือนจำนั้น ๆ ตั้งอยู่ และวัตถุดิบที่จะนำฝึกวิชาชีพต้องเป็นวัตถุดิบในท้องถิ่น เพื่อให้ผู้ต้องขังเมื่อพ้นโทษไปแล้วสามารถประกอบอาชีพที่ฝึกอบรมมานั้นได้

1.2 การส่งเสริมและพัฒนาการฝึกวิชาชีพในระบบก้าวหน้า ได้แก่การจัดตั้งเรือนจำ และทัณฑสถาน เพื่อการฝึกวิชาชีพเฉพาะด้าน การจัดตั้งเรือนจำชั่วคราวเคลื่อนที่เพื่อใช้แรงงาน ผู้ต้องขังให้เหมาะสมกับงานที่ทำ เช่น การสร้างถนน เป็นต้น การส่งเสริมให้ผู้ต้องขัง ได้มีโอกาสเข้าเรียนและฝึกฝน เพื่อพัฒนางานวิชาชีพ ในสถาบันการศึกษานอกเรือนจำ

2. ด้านการให้การศึกษา

2.1 การศึกษาสายสามัญ ได้จัดในรูปแบบการศึกษาผู้ใหญ่ ตามหลักสูตรการศึกษา ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน โดยสอดคล้องกับแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ

2.2 การศึกษาสายวิชาชีพ การศึกษาวิชาชีพของผู้ต้องขังได้จัดในรูปแบบของการศึกษาผู้ใหญ่ ตามหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน เช่นเดียวกับการศึกษาสายสามัญ เมื่อผู้ต้องขังเรียนจบหลักสูตรแล้วมีสิทธิสมัครสอบเพื่อเข้ารับประกาศนียบัตรตามสาขาวิชานั้น

2.3 การศึกษาทางธรรมศึกษา จัดให้ผู้ต้องขังได้รับการศึกษาทางธรรมศึกษาตามหลักสูตรของกรมศาสนา จำแนกออกเป็น 3 ระดับ ระดับธรรมศึกษาตรี ระดับธรรมศึกษาโท ระดับธรรมศึกษาเอก เรือนจำและทัณฑสถานจะเปิดโอกาสให้ผู้ต้องขังที่สนใจศึกษาตามความต้องการและตามความสนใจ

3. ด้านการอบรมศีลธรรม

3.1 การฝึกอบรมจิตตภาวนาสมาธิ เป็นการพัฒนาจิตใจให้ผู้ต้องขังโดยจัดเวลาสถานที่ และคัดเลือกผู้ต้องขังเพื่อให้ฝึกอบรมจิตตภาวนาสมาธิ ตามความต้องการและความเหมาะสมแก่ผู้ต้องขัง

4. ด้านการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยตัว

4.1 การอบรมก่อนปล่อยตัวจากเรือนจำ ผู้ต้องขังจะได้รับการอบรมชี้แจงข้อพึงปฏิบัติ เงื่อนไขต่าง ๆ ก่อนได้รับการปล่อยตัว เพื่อจะได้เป็นหลักปฏิบัติเมื่อพ้นโทษไปแล้ว เช่น เงื่อนไขการปฏิบัติก่อนพักการลงโทษ การทำบัตรประชาชน การเกณฑ์ทหาร สภาพสังคมในปัจจุบัน และหลักการปฏิบัติตนในด้านต่าง ๆ เป็นต้น

4.2 การส่งนักโทษออกทำงานสาธารณะนอกเรือนจำ นักโทษเด็ดขาดที่มีความประพฤติดี จะได้รับการคัดเลือกให้ออกไปทำงานนอกเรือนจำ โดยได้รับวันลดวันต้องโทษจำคุกเท่ากับที่ออกไปทำงานสาธารณะและถ้าหากงานนี้มีประโยชน์ตอบแทนจะได้รับเงินปีผลตอบแทนด้วย

จากแนวคิดในการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขัง เพื่อเตรียมความพร้อมให้แก่ผู้ต้องขังภายในเรือนจำ ของกรมราชทัณฑ์ของไทย เน้นที่การให้การศึกษา การอบรมศีลธรรม การฝึกวิชาชีพ การเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยตัวและความพยายามที่จะให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขผู้ต้องโทษ โดยการส่งผู้ต้องโทษเข้าไปทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับชุมชนนั่นเอง

โครงการ เตรียมความพร้อมผู้ต้องขังก่อนปล่อย

ชื่อโครงการ	เตรียมความพร้อมผู้ต้องขังก่อนปล่อย
หน่วยงานที่เป็นเจ้าของโครงการ	ฝ่ายทัณฑปฏิบัติ ฝ่ายอบรมฯ และฝ่ายการศึกษา
ผู้อำนวยการโครงการ	ผู้บัญชาการเรือนจำจังหวัดนนทบุรี
ระยะเวลาดำเนินการ	โครงการเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังก่อนปล่อย ครั้งที่ 1/2549 เดือน มีนาคม 2549 ครั้งที่ 2/2549 เดือน กันยายน 2549 ใช้เวลาดำเนินการ จนแล้วเสร็จโครงการ
ความสอดคล้องกับแผนงาน/โครงการ	การแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยและการพัฒนาทัศนคติ

หลักการและเหตุผล

กรมราชทัณฑ์ ได้พัฒนาระบบงานราชทัณฑ์ จากเดิมซึ่งมุ่งเน้นการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง ด้วยการควบคุมอย่างเข้มงวด เพื่อป้องกันมิให้หลบหนีจนครบกำหนดโทษ มาเป็นการใช้วิธีปฏิบัติต่อผู้ต้องขังแต่ละรายอย่างเหมาะสม เพื่อมุ่งหวังที่จะแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยและพัฒนาทัศนคติ ตลอดจนสร้างเสริมความรู้ ความสามารถ เพื่อให้ผู้ต้องขังที่พ้นโทษสามารถดำรงชีวิตในสังคมอย่างปกติสุขไม่หันกลับไปกระทำความผิดซ้ำกลับเข้ามาภายในเรือนจำอีก

โครงการ “เตรียมความพร้อมผู้ต้องขังก่อนปล่อย” เป็นวิธีการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังแนวทางหนึ่งซึ่งช่วยสร้างทัศนคติที่ดี ให้ความรู้ พัฒนาความสามารถและแนะแนวทางการประกอบอาชีพสุจริต เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมก่อนที่ผู้ต้องขังจะพ้นโทษ

วัตถุประสงค์

- เพื่อศึกษาประวัติของนักโทษเด็ดขาดที่จะได้รับการปล่อยตัว เพื่อให้ได้ข้อมูลในการสืบเสาะข้อเท็จจริง เป็นแนวทางการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังอย่างถูกต้อง
- เพื่อชี้แจงและแนะแนวทางการปฏิบัติตนตามเงื่อนไขคุมประพฤติ
- เพื่อให้คำปรึกษาแนะนำ โดยใช้กลุ่มในการพัฒนาทัศนคติ
- เพื่อรับทราบและแนะแนวทางแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการดำรงชีวิต เมื่อกลับสู่สังคมภายนอก

- เพื่อให้การแนะนำ สร้างความเข้าใจความสัมพันธ์แก่ครอบครัวของนักโทษ เด็ดขาดที่จะได้รับการปล่อยตัว
- เพื่อลดจำนวนผู้กระทำผิดซ้ำ และผู้ปฏิบัติตนผิดเงื่อนไขการคุมประพฤติ

เป้าหมาย

นักโทษเด็ดขาดที่จะได้รับการปล่อยตัวทุกคนเข้าร่วมโครงการ รับการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังก่อนปล่อย

พื้นที่ดำเนินการ

โรงเลี้ยงผู้ต้องขัง และอาคารอเนกประสงค์ เรือนจำจังหวัดนนทบุรี

วิธีดำเนินการ

- จัดทำโครงการเสนอต่อท่านผู้บัญชาการเรือนจำเพื่ออนุมัติให้ดำเนินการ
- งานทะเบียนและงานทัณฑปฏิบัติสำรวจรายชื่อนักโทษเด็ดขาดที่จะได้รับการปล่อยตัว
- กำหนดหลักสูตร การเสริมสร้างความรู้ ความสามารถ แนะนำอาชีพ และจัดกลุ่มให้คำปรึกษา โดยประสานงานกับฝ่ายอบรมและฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังให้จัดการดำเนินการฝึกวิชาชีพระยะสั้นให้แก่ผู้ต้องขังที่เข้ารับการอบรม
- ประสานงานเชิญวิทยากรจากหน่วยงานต่าง ๆ เข้าร่วมบรรยายความรู้ แนะนำอาชีพ และจัดกลุ่มให้คำปรึกษา
- เชิญผู้ประกอบการของผู้ที่จะได้รับการปล่อยตัวเข้าร่วมโครงการ แนะนำวิธีการ ข้อปฏิบัติ
- จัดกลุ่มให้คำปรึกษา แนะนำผู้เข้าร่วมโครงการ เพื่อรับทราบและแก้ไขปัญหาและประเมินผลการจัดทำโครงการฯ

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- ทำให้นักโทษเด็ดขาดที่จะได้รับการปล่อยตัว ได้รับความรู้ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต และเกิดกำลังใจในการประพฤติตนเป็นพลเมืองดี
- ทำให้ทราบปัญหา อุปสรรค ข้อขัดข้องของนักโทษเด็ดขาด เพื่อประสานการให้ความช่วยเหลือ เป็นการเตรียมความพร้อมที่จะกลับสู่สังคมภายนอก
- ทำให้ครอบครัวของนักโทษเด็ดขาด ที่ได้รับการปล่อยตัว เกิดความเข้าใจมีความพร้อมในการอบรมดูแล

แผนการดำเนินงานเตรียมความพร้อมก่อนปล่อย

ปีงบประมาณ 2549

วิธีการดำเนินงาน

โครงการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อย มีระยะเวลาการดำเนินงาน 5 ปี (พ.ศ. 2546-2550) ตามแผนงาน (Program) ดังนี้

การดำเนินงานเตรียมความพร้อมให้แก่ผู้ต้องขังที่จะได้รับการปล่อยโดยมีเงื่อนไข และไม่มีเงื่อนไข ปีละ 2 ครั้ง ล่วงหน้าก่อนปล่อย 6 เดือน โดยแบ่งการดำเนินงานออกเป็น 3 ช่วง

1. ช่วงแยกตัว โดยงดการเข้ากลุ่มบำบัดตามโปรแกรมต่าง ๆ เช่น ที่เคยปฏิบัติ เพื่อเข้าสู่การเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยอย่างจริงจัง แต่การทำงานยังคงดำเนินการอยู่ มีวิธีปฏิบัติดังนี้
 - ดำเนินการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังก่อนปล่อย โดยใช้ข้อมูลจากแบบรายงานผลการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง พิจารณา ตรวจสอบแก้ไขและพัฒนาพฤติกรรมผู้ต้องขัง หากยังไม่ได้มีการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในด้านต่าง ๆ ให้ดำเนินการ ดังนี้

1.1 ให้การศึกษาในหลักสูตรเร่งรัด ให้สามารถอ่านออกเขียนได้

1.2 ส่งเสริมอาชีพอิสระและการเกษตรในหลักสูตรระยะสั้น

1.3 สัมภาษณ์ผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล เพื่อวางแผนการดำเนินชีวิต และสอบถามปัญหาที่จะออกไปดำรงชีวิตในสังคม เพื่อให้คำปรึกษา (counseling) แนะนำแหล่งทรัพยากรในชุมชนที่ให้บริการสงเคราะห์ และประสานการขอรับความช่วยเหลือไปยังหน่วยงานภาครัฐและองค์กรภาคเอกชน โดยภายหลังจากการสัมภาษณ์แล้ว จะจัดกลุ่มผู้ต้องขัง ออกเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มปกติ กลุ่มที่มีปัญหา และกลุ่มที่มีแนวโน้มกระทำผิดซ้ำ โดยผู้ต้องขังทั้ง 3 กลุ่ม จะเข้าสู่โปรแกรมการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยทุกราย ในส่วนของกลุ่มที่มีปัญหาจะให้การปฏิบัติตามลักษณะของ

ปัญหา โดยการให้คำปรึกษาหรือประสานการให้ความช่วยเหลือไปยังหน่วยงานองค์กรภายนอกที่ให้บริการด้านการสงเคราะห์ และสำหรับกลุ่มที่มีแนวโน้มกระทำผิดซ้ำให้นำเข้ากลุ่มบำบัดเพื่อการแก้ไขเป็นพิเศษ

2. ช่วงเตรียมความพร้อม ผู้ต้องชังก่อนปล่อยทุกราย จะเข้าสู่แผนงาน (Program) การเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยอย่างจริงจัง ดังนี้

2.1 ดำเนินการจัดกลุ่มแนะแนว (Group guidance) เป็นการอบรมความรู้ต่าง ๆ ที่จำเป็นเกี่ยวกับการดำรงชีวิตภายในสังคม เพื่อป้องกันการกระทำผิดซ้ำ และเสริมสร้างกำลังใจ โดยการอบรมเข้มในเนื้อหาเกี่ยวกับ “การเสริมสร้างแรงจูงใจและทักษะในการปรับตนเป็นพลเมืองดี” ดังนี้

ก. อบรมความรู้ โดยมีเนื้อหาวิชาที่เกี่ยวกับการเสริมสร้างแรงจูงใจในการปรับตนและเพิ่มทักษะในการกลับเข้าสู่สังคม ดังนี้

1) การเสริมสร้างความรู้ในการดำรงชีวิต

- การคบเพื่อน
- การปรับตนให้เข้ากับสังคม
- การส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม
- กฎหมายในชีวิตประจำวัน
- การส่งเสริมสุขภาพจิต

ฯลฯ

2) การเสริมสร้างแรงจูงใจในการปรับตน

- การเสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว
- การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
- การสร้างความสำเร็จในชีวิต
- การแนะแนวอาชีพ เทคนิคการไปสมัครงานและการลงทะเบียน

รับสมัครงาน

- การให้บริการสงเคราะห์และแหล่งเงินทุนต่าง ๆ

ฯลฯ

3) การเสริมสร้างความรู้และทักษะในการป้องกันการกระทำผิดซ้ำ

- ความรู้เกี่ยวกับการเลือกแหล่งที่อยู่อาศัย
- การครองตน (ป้องกันตนเองเมื่อเผชิญกับสถานการณ์เสี่ยง)
- การมีสติสัมปชัญญะ

- เทคนิคการปฏิเสธ เมื่อเผชิญกับสถานการณ์เสี่ยง
- เทคนิคการเสริมคุณค่าในตนเอง
- การคุมประพฤติและเงื่อนไข

ฯลฯ

ข. อบรมวิชาชีพ

1) การส่งเสริมอาชีพอิสระระยะสั้น เช่น ช่างเดินสายไฟ ช่างประปา การวาดแผนโบราณการวาดผ้าเท้า ฯลฯ

2) การส่งเสริมอาชีพการเกษตรระยะสั้น เช่น การเพาะเห็ด ฯลฯ

หมายเหตุ หลักสูตรการอบรมวิชาชีพดังกล่าว มีระยะเวลาสั้นบางหลักสูตรใช้เวลา 1 วัน หรือครึ่งวัน บางหลักสูตรประมาณ 1 วัน-2 วัน โดยเน้นเทคนิคการนำไปใช้เพื่อการปฏิบัติอย่างจริงจัง บางหลักสูตรอาจต้องอบรมต่อเนื่อง สัปดาห์ละ 1-2 ชั่วโมง แต่ทำต่อเนื่อง

2.2 ดำเนินการจัดกลุ่มให้คำปรึกษา (Group counseling) เพื่อพัฒนาทัศนคติให้เกิดความคิดที่มีเหตุผลหลีกเลี่ยงสถานการณ์ที่เสี่ยงต่อการกระทำผิดซ้ำ โดยใช้พลังกลุ่มช่วยกันแนะนำ แก้ไข วิธีการหลีกเลี่ยงสถานการณ์ที่เสี่ยงต่อการกลับไปกระทำผิดซ้ำอีก กระตุ้นจิตสำนึกในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม โดยจัดเป็นกลุ่มย่อย กลุ่มละประมาณ 8-12 คน มีเจ้าหน้าที่ (นักทัณฑวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา อนุศาสนาจารย์ นักฝึกอบรม) เป็นวิทยากรนำกลุ่มโดยทำงานเป็นทีม

2.3 ดำเนินการจัดกลุ่ม (Group Therapy) สำหรับกลุ่มผู้ต้องขังที่มีแนวโน้มกระทำผิดซ้ำ เช่น กลุ่มจิตบำบัดวิเคราะห์ กลุ่มจิตภาวนา ฯลฯ เพิ่มเติมเป็นพิเศษ

2.4 ดำเนินการจัดกลุ่มส่งเสริมความสัมพันธ์ในครอบครัว (Family relations group) โดยเชิญ ผู้อุปการะของนักโทษเด็ดขาดที่มีภูมิลำเนาอยู่ในท้องถิ่นจำและทัณฑสถานมาเข้ากลุ่ม เพื่อให้ครอบครัวเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังให้สามารถปรับตนเป็นพลเมืองดี โดยมีนักจิตวิทยา นักทัณฑวิทยา นักฝึกอบรม อนุศาสนาจารย์ ร่วมเป็นวิทยากร

3. ช่วงเตรียมตัวปล่อยกลับเข้าสู่สังคม

3.1 นำผู้ต้องขังที่จะปล่อย เข้ากลุ่ม “คืนคนดีสู่สังคม” โดยจัดทำพิธีทางศาสนา เช่น พิธีบายศรีสู่ขวัญ, พระสงฆ์ หรือบุคคลที่มีประสบการณ์ อบรมการเสริมสร้างความสำเร็จในชีวิตและการสร้างกำลังใจที่เข้มแข็ง, พระสงฆ์ประพรมน้ำพระพุทธมนต์เพื่อเสริมสร้างขวัญและกำลังใจในการปรับตนเป็นพลเมืองที่มีคุณค่า ผู้ต้องขังกล่าวคำสัตย์ปฏิญาณ รวมทั้งให้เชิญ ภาครัฐ ภาคเอกชนมาเข้าร่วม เพื่อให้สังคมเกิดการยอมรับ และให้โอกาสในการปรับตน

3.2 เชิญเจ้าหน้าที่สำนักงานคุมประพฤติ กรมคุมประพฤติ เข้าอบรม แนะนำการปฏิบัติตนและเงื่อนไขการคุมประพฤติ

3.3 แจกประกาศนียบัตรการศึกษา หรือวิชาชีพระยะสั้นที่ได้รับการอบรม (ถ้ามี)

3.4 ประสานหน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ ในการสงเคราะห์ก่อนปล่อย

3.5 ประสานครอบครัวมารับตัวในวันปล่อย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความพร้อมในการดำรงชีวิตภายนอกเรือนจำของผู้ต้องขังก่อนได้รับการปลดปล่อย ดังนี้

เอมอร เสียงใหญ่ (2528, น. บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องการศึกษาเตรียมความพร้อมให้แก่ผู้ต้องขังเพื่อกลับสู่สังคมปกติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความรู้ ความเข้าใจและทัศนคติของผู้บัญชาการเรือนจำในการเตรียมความพร้อมให้แก่ผู้ต้องขังเพื่อกลับเข้าสู่สังคมปกติ ปัจจัยที่มีผลต่อความรู้ความเข้าใจและทัศนคติของผู้บัญชาการเรือนจำ รวมทั้งปัญหาอุปสรรคในการเตรียมความพร้อมให้แก่ผู้ต้องขังเพื่อกลับสู่สังคมปกติ โดยศึกษาจากผู้บัญชาการเรือนจำและผู้อำนวยการทัณฑสถาน ผลการศึกษาพบว่า ภูมิหลังทางสังคมต่างกันจะมีความรู้ความเข้าใจและทัศนคติต่างกันปัจจัยที่มีผลการปฏิบัติงานพบว่า การปฏิบัติงานด้านสังคมสงเคราะห์นั้น ไม่มีนักสังคมสงเคราะห์แต่ใช้เจ้าหน้าที่อื่นปฏิบัติงานแทน โดยมีการฝึกอบรมการเตรียมความพร้อมให้แก่ผู้พ้นโทษ ประสานองค์กรเอกชน เพื่อช่วยเหลือผู้ต้องขังที่มีปัญหา การจัดกลุ่มให้คำปรึกษา เยี่ยมบ้าน ผู้มีปัญหา จัดการศึกษาสายสามัญ สายอาชีพ และอบรมทางศาสนา ผู้บัญชาการเรือนจำส่วนใหญ่มิได้ตระหนักระดับกลางต่อการเตรียมความพร้อมให้แก่ผู้ต้องขังกลับสู่สังคม แต่ส่วนใหญ่ไม่ได้นำเรื่องการเตรียมความพร้อมไปปฏิบัติ ปัญหาอุปสรรค คือ ขาดบุคลากร งบประมาณขาดความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ สถานที่ไม่เพียงพอ ผู้ต้องขังไม่ให้ความร่วมมือ ระบบงานเรือนจำไม่ชัดเจน ผู้บริหารไม่เข้าใจนโยบาย นอกจากนี้ผู้ศึกษายังได้ให้ข้อเสนอแนะว่าผู้บัญชาการเรือนจำควรให้ความสำคัญของการเตรียมความพร้อมให้ผู้ต้องขังก่อนปล่อย

วิมล ฉวีวงศ์พงษ์เดช (2545, น. บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง ความพร้อมในการดำรงชีวิตภายนอกของผู้ต้องขังเรือนจำกลางคลองเปรมก่อนได้รับการปลดปล่อย ผลการวิจัยพบว่า ผู้ต้องขังมีความพร้อมในการดำรงชีวิตภายนอกก่อนได้รับการปลดปล่อย ในด้านความรู้ความเข้าใจต่อการประกอบอาชีพ อยู่ในระดับต่ำ ด้านทัศนคติต่อสังคมภายนอกที่จะเข้าอยู่ร่วมและด้านความตั้งใจมุ่งมั่นจะประพฤติตนเข้ากับสังคมภายนอกอยู่ในระดับสูง เมื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความพร้อมใน

การดำรงชีวิตภายนอกของผู้ต้องขังก่อนได้รับการปลดปล่อย พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความพร้อมในการดำรงชีวิตภายนอกก่อนได้รับการปลดปล่อยในภาพรวมมี 8 ตัวแปร ได้แก่ สิ่งเชื่ออำนาจในการดำรงชีวิตภายนอก ความสนใจเข้ารับการฝึกอบรม ความต้องการความช่วยเหลือจากกลุ่มสังคม สงเคราะห์ อาชีพปัจจุบันของครอบครัว ระยะเวลาที่พักอาศัยในแดน 14 ระยะเวลาเหลือโทษจำคุก อาชีพก่อนต้องโทษ และความผูกพันเชิงครอบครัว

อัญชลี คลังสีดา (2543, น. บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องแนวทางการเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังก่อนปล่อยแบบไม่มีเงื่อนไขทัณฑ์ของสหวิชาชีพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการปฏิบัติงานหาแนวทางการพัฒนาการเตรียมความพร้อมและความต้องการของสหวิชาชีพต่อการดำเนินการเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังก่อนปล่อยของกรมราชทัณฑ์ กลุ่มประชากรที่ศึกษา คือ นักวิชาการอบรมและฝึกวิชาชีพ อนุสาสนาจารย์ นักสังคมสงเคราะห์ และตำแหน่งอื่น ๆ ที่ปฏิบัติงานเกี่ยวข้องกับการเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังก่อนปล่อยที่ปฏิบัติงานในเรือนจำและทัณฑสถานทั่วประเทศ ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้ ผู้ปฏิบัติงานส่วนใหญ่ มีทัศนะต่อแนวทางการเตรียมความพร้อมนั้นพบว่า การฝึกวิชาชีพและการจัดอบรมให้ผู้ต้องขังก่อนปล่อยเป็นแนวทางที่ผู้ปฏิบัติงานเห็นด้วยมากที่สุด ด้านการสงเคราะห์ผู้ต้องขัง การจัดหาสถานที่พักให้ผู้ต้องขัง การให้ผู้ต้องขังกลับไปอยู่กับครอบครัวหรืออยู่บ้านกึ่งวิถีและการทำงานภายนอกเรือนจำก่อนการปลดปล่อยนั้น มีความเห็นด้วยในระดับมาก ผู้ต้องขังส่วนใหญ่มีทัศนะเห็นด้วยต่อรูปแบบการให้ผู้ต้องขังอยู่บ้านกึ่งวิถีก่อนการปลดปล่อย ข้อเสนอแนะการศึกษาคือ ควรจัดตั้งทีมงานการเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังขึ้นมา โดยเฉพาะควรกำหนดโปรแกรมการเตรียมความพร้อมให้ผู้ต้องขังก่อนปลดปล่อยให้กับผู้ปฏิบัติงานควรมีการศึกษาถึงความเป็นไปได้ในการนำแนวทางการเตรียมความพร้อมในรูปแบบต่าง ๆ มาใช้ในงานราชทัณฑ์และความเป็นไปได้ในการจัดตั้งศูนย์การเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังก่อนการปลดปล่อยอย่างชัดเจน

กรอบแนวคิดในการศึกษา

